

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI TƏHSİL NAZİRLİYİ  
AZƏRBAYCAN DÖVLƏT İQTİSAD UNİVERSİTETİ

«MAGİSTRATURA MƏRKƏZİ»

*Əlyazması hüququnda*

**Ismayilov Sənan Səttar oğlu**

**(MAGİSTRANTIN A.S.A.)**

**«Bələdiyyədə mülkiyyətinin formalaşması istiqamətləri» mövzusunda**

## MAGİSTR DİSSERTASIYASI

**İstiqamətin şifri və adı 060410**

**«Dövlət və bələdiyyə idarə edilməsi»**

**İxtisasın şifri və adı 060410**

**« Bələdiyyə menecmenti»**

Elmi rəhbər

(A.S.A., elmi dərəcə və elmi ad)

i.e.d., prof. Məmmədov.M.

\_\_\_\_\_

Magistr proqramının rəhbəri

(A.S.A., elmi dərəcə və elmi ad)

i.e.d., prof. Həsənov H.S.

\_\_\_\_\_

Kafedra müdiri(A.S.A., elmi dərəcə və elmi ad) prof. K. A. Şahbazov

**BAKI - 2017**

## MÜNDƏRİCAT

GİRİŞ.....	3
I FƏSİL.BƏLƏDİYYƏ MÜLKİYYƏTİNİN FORMALAŞMASI VƏ İDARƏEDİLMƏSİNİN NƏZƏRİ VƏ METODOLOJİ ƏSASLARI.....	6
1.1 Bələdiyyə mülkiyyətinin iqtisadi məzmunu, sturukturu və formalaşması istiqamətləri.....	6
1.2 Bələdiyyə mulkiyyətinin idarə edilməsi sistemi və onun təhlili.....	16
II FƏSİL. BƏLƏDİYYƏ MÜLKİYYƏTİNİN İDARƏ OLUNMASINDA BEYNƏLXALQ TƏCRÜBƏNİN ROLU VƏ TƏTBİQİ İSTİQAMƏTLƏRİ.....	26
2.1 Bələdiyyə mülkiyyətinin idarə edilməsinin beynəlxalq təcrübəsi.....	26
2.2 Azərbaycanda bələdiyyə mülkiyyətinin idarə edilməsinin müasir vəziyyətinin təhlili.....	38
III FƏSİL. AZƏRBAYCANDA MÜLKİYYƏTİN İDARƏ EDİLMƏSİ MEXANİZMİ VƏ ONUN EFEKTİVLİYİ.....	49
3.1 Bələdiyyə mülkiyyətinin idarə edilməsi mexazinmin effektivliyin təhlili.....	49
3.2. Bakı şəhər bələdiyyəsində mülkiyyətin idarə olunması üzrə metodiki nəticələrin reallaşdırılması.....	59
Nəticə .....	71
Ədəbiyyat siyahısı .....	73

## GİRİŞ

**Mövzunun aktuallığı.** Müasir dövrdə Azərbaycanda gedən iqtisadi islahatların prinsiplial məsələlərindən biri də mülkiyyət münasibətlərinin dəyişməsi və mülkiyyət formalarının müxtəlifliyinə əsaslanan yeni təsərrüfat mexanizminin yaradılması olmuşdur. Bazar münasibətlərinə keçid və onun inkişafı ilə əlaqədar olaraq vahid dövlət mülkiyyəti dövlət, xüsusi və bələdiyyə mülkiyyətinə bölünməsi əsasında yenidən qurulması baş vermişdir. Dövlət mülkiyyətinin yeni ərazi strukturunun formalaşması nəticəsində inzibati ərazi qurumları çərçivəsində yaşayan əhalinin maraqları baxımından həll olunan məsələlərin xarakterindən asılı olaraq mülkiyyət obyektinin həcmi və xarakterinin optimal uyğunlaşdırılması prinsipi meydana çıxmışdır. Məhz bu da bələdiyyə mülkiyyətinin formalaşması və səmərəli idarə olunması məsələsini aktuallaşdırmışdır.

Məlum olduğu kimi bələdiyyə mülkiyyəti müasir iqtisadi sistemin vacib elementlərindən biridir. Bu mülkiyyət ərazi təkrar istehsal sisteminin əsası olub, lokal bələdiyyə təşkilatları çərçivəsində təsərrüfat və sosial məişət təyinatlı geniş obyektlər şəbəkəsini özündə birləşdirir. Bələdiyyə ərazisində yaşayan əhalinin həyat keyfiyyəti bələdiyyə mülkiyyətinin inkişafı və ondan effektiv istifadə olunmasından əhəmiyyətli dərəcədə asılıdır. Buna görə də söyləmək olar ki, bu gün bələdiyyə mülkiyyətinin formalaşması və təşəkkülü hələ tam başa çatmamışdır. Belə ki, bu istiqamətdə müəyyən hüquqi normativ bazanın yaradılmasına baxmayaraq bələdiyyə mülkiyyətinin istehsal, maliyyə və sosial tərkib formalarından istifadə olunması müvazinətli xarakter daşımır. Bunun üçün də bütün bu tərkib formalarının və bələdiyyə mülkiyyətinin sahə və ərazi xüsusiyyətlərinin yenidən araşdırılması və onun nəzəri və praktiki əsaslarının öyrənilməsi lazımdır. Tədqiqat mövzusunun məhz bu məsələyə həsr olunması bu aktuallıqdan irəli gəlir.

**Tədqiqatın məqsədi və qarşıya qoyulan vəzifələr.** Tədqiqat işinin məqsədini bələdiyyə mülkiyyətinin formalaşması istiqamətində bələdiyyələrin idarə edilməsi eyni zamanda, ölkəmizdə bələdiyyə mülkiyyətinin idarə edilməsinin müasir

vəziyyətinin təhlil edilməsi və təkmilləşdirilməsi istiqamətlərini göstərməkdir. Bu məqsədlə qarşıya aşağıdakı vəzifələr qoyulmuşdur :

- ✓ bələdiyyə mülkiyyətin formalaşmasının nəzəri metodoloji əsaslarının öyrənilməsi ;
- ✓ baki şəhəri və regionlarda bələdiyyə mülkiyyətindən səmərəli istifadənin sosial-iqtisadi aspektlərinin müəyyən edilməsi ;
- ✓ bələdiyyə mülkiyyətinin iqtisadi məzmunu və formalaşması istiqamətlərinin müəyyən edilməsi ;
- ✓ bələdiyyə mülkiyyətinin idarə edilməsinin təhlili ;
- ✓ ölkəmizdə bələdiyyə mülkiyyətinin yaranması və bu istiqamətdə müasir vəziyyətinin təhlili ;

**Tədqiqatın obyektı və predmeti.** Tədqiqat işinin obyektı konkret bələdiyyə təşkilatı olan Bakı şəhər bələdiyyəsidir. Predmeti isə bələdiyyə təşkilatının məqsədli inkişaf prioritetlərinə əsaslanan bələdiyyə mülkiyyətinin formalaşması və idarə edilməsi mexanizminin öyrənilməsi təşkil edir.

**Tədqiqatın nəzəri-metodoloji əsası.** Dissertasiya işinin nəzəri-metodoloji əsasını tədqiqat işində bu istiqamətdə təhlil edilən məsələlərin həll edilməsi, eyni zamanda qarşıya qoyulan məqsədlərə nail olmaq istiqamətində və digər məsələləri ilə əlaqədar müxtəlif iqtisadçıların, alimlərin söylədiyi fikirlər, bu sahədə qəbul edilən Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyası, Azərbaycan Respublikası Prezidentinin fərman və sərəncamlar, qanunlar, digər normativ hüquqi aktlar təşkil edir.

**Tədqiqatın informasiya mənbəyi.** Mövzuya uyğun olaraq müxtəlif ədəbiyyatlardan (rus, türk) , statistik göstəricilərdən, bələdiyyə mülkiyyətinin formalaşması və idarə edilməsi ilə əlaqədar qanunvericilik aktlardan həmçinin müxtəlif bələdiyyələrin məlumatlarından, eləcə də bu sahə ilə əlaqəli ədəbiyyatlardan , həmçinin dissertasiya işimin mövzusunə uyğun olaraq qəbul edilən müxtəlif qanunlardan, , internet saytlarından və digər vəsaitlərdən istifadə

edilmişdir. Dissertasiya işinin tədqiq edilməsi zamanı ümumiləşdirmə, statistik təhlil, müqayisə , analiz və bir sıra metodlardan istifadə edilmişdir.

**Tədqiqatın elmi yeniliyi.** Dissertasiya işində olan bir çox məsələləri araşdırılmış və buna müvafiq olaraq bəzi fikirlər səsləndirilmişdir ki, bunları daha da elmi yenilik kimi qəbul etmək olar. Bunlar aşağıdakılardan ibarətdir :

- bələdiyyə mülkiyyətinin səmərəli idarə edilməsi istiqamətində beynəlxalq təcrübəyə istinad edilərək, müvafiq təkliflər hazırlanmışdır ;
- yerli özünüidarəetmə orqanlarının hüquqi bazası təhlil edilmiş və təkmilləşdirilməsi istiqamətində müvafiq fikirlər irəli sürülmüşdür ;

**Tədqiqatın praktiki əhəmiyyəti.** Tədqiqat işinin praktiki əhəmiyyəti ondan ibarətdir ki, dissertasiya işində əks olunan məsələlər bələdiyyələrin idarəetmə sistemindən istifadə edilə, eyni zamanda, idarəetmə mexanizminin təkmilləşdirilməsi istiqamətində tövsiyə rolunu oynaya bilər. Bununla yanaşı, ölkəmizdə sosial iqtisadi inkişafa aid müxtəlif dövlət proqramlarında istifadə oluna bilər.

**Dissertasiyanın quruluşu və həcmi.** Dissertasiya işi giriş, 3 fəsil, 6 paragraf, 75 səhifədən ,nəticə , ədəbiyyat siyahısından ibarətdir.

## **FƏSİL I.BƏLƏDİYYƏ MÜLKİYYƏTİNİN FORMALAŞMASI VƏ İDARƏ EDİLMƏSİNİN NƏZƏRİ VƏ METODOLOJİ ƏSASLARI**

### **1.1. Bələdiyyə mülkiyyətinin iqtisadi məzmunu, strukturu və formalaşması istiqamətləri**

Müasir dövrdə inkişaf etmiş ölkələrin təcrübəsinə əsasən, yerli özünüidarə demokratiyanın məhsulu və eləcə də xalq hakimiyyəti kimi qiymətləndirilir. Yerli özünü idarəetmənin məzmununu və eləcə də nəzəriyyəsinə nəzər salsaq qeyd edə bilərik ki, yerli özünü idarə etmə beynəlxalq təcrübədə əhalinin müxtəlif fəaliyyətinin və tələbatlarının ödənilməsinə özündə əks etdirir. Buna müvafiq olaraq bələdiyyələr dövlətin qüvvədə olan müxtəlif qanunverici aktlarına uyğun şəkildə bir çox mühüm əhəmiyyət kəsb edən məsələlərin həll edilməsində əsas rol oynayır. Ümumilikdə yerli özünüidarəetmə və bunun tərkib hissəsi olan müxtəlif strukturların əsas məqsədi insanları birləşdirərək onları müəyyən bir sosial qurumda müxtəlif məqsədlər əsasında birləşməni təmin etməkdən ibarətdir.

Yerli özünüidarəetmə nəzəriyyəsinə nəzər salsaq, qeyd edə bilərik ki, bu haqda müxtəlif dövrlərdə onun iqtisadi məzmunu ilə əlaqədar fikirlər səsləndirilmişdir. Belə ki , 1985-ci ildə Avropa Xartiyasında da buna uyğun formada yerli özünüidarəetməni yerli hakimiyyəti orqanlarının əhaliyə öz maraqları çərçivəsində fəaliyyətlərini tənzimləmək və idarə etməsi kimi yanaşılıb ümumilikdə iqtisadi sistemin bir tərkib hissəsi kimi baxmışdır. İnkişaf etmiş ölkələrin əksəriyyətində yerli özünü idarəetmə konstitusiyalı quruluşun əsası kimi tanınır və belə olduqda isə onun orqanları, dövlət idarəetmə mexanizminin tərkib hissəsi hesab edilir. Buna müvafiq olaraq isə yerli özünüidarəetmə ilə dövlət hakimiyyəti arasında qarşılıqlı bağlılıq formalaşır.

Yerli özünü idarəetmənin tərkib hissəsi hesab edilən yerli idarəetmə orqanlarına dövlət müxtəlif vasitələrlə təsir göstərir. Ancaq buna baxmayaraq, yerli idarəetmənin, dövlət içində dövlət hesab etmək olmaz, o, sadəcə olaraq, mülki cəmiyyətin institutlarına deyil, bütövlükdə yerli məsələlərin təşkilinə aid edilən,

həyata keçirilmə forması kimi başa düşülür . Müxtəlif ölkələrdə yerli özünüidarəetmənin iqtisadi əsasları göstərilmişdir, bunlar aşağıdakılar aid edilir :

- Yerli özünüidarəetmə mülkiyyəti ;
- Müxtəlif maliyyə resursları və yerli özünüidarəetmə büdcəsi ;
- Dövlət mülkiyyətinə aid edilən, ancaq yerli özünüidarəetmə orqanları nəzdində əmlak ;
- Əhalinin tələbatlarının ödənilməsinə xidmət edən müxtəlif mülkiyyət növləri

Yerli özünüidarəetmənin iqtisadi əsaslarına nəzər yetirsək , əvvəlcə mülkiyyət anlayışının iqtisadi məzmununu izah etmək zərurəti formalaşır. Mülkiyyətin iqtisadi kateqoriya kimi yanaşsaq qeyd edə bilərik ki, mülkiyyət anlayışında əsas 3 xüsusiyyəti qeyd edə bilərik :

1. mülkiyyət daima müəyyən bir məna və məzmunla malikdir ;
2. mülkiyyət adətən hər hansı bir ictimai formanın vasitəsilə reallaşır, başqa söz sözlə, əşya nöqtəyi nəzərindən insanlar arasında müəyyən ictimai münasibət kimi yaranır ;
3. mülkiyyət münasibətlərinin mahiyyəti şəxslərin təbiət predmetləridir

Sadaladığımız bu xüsusiyyətlərin nəzərən qeyd edə bilərik ki, mülkiyyətə biz təbiətdə xidmətlərinin, maddi nemətlərin, istehsal vasitələrinin mənimsənilməsi ilə birbaşa bağlı olan bunların formalaşmasına görə yaranan cəmiyyətin ictimai münasibəti şəklində baxa bilərik. Yaxud da mülkiyyət cəmiyyətin tarixi inkişaf dövründə insanlar arasındakı maddi nemətləri vasitəsilə istehsal vasitələrinin istifadəsi ilə əlaqədar baş verən münasibətlər sistemidir. Həmçinin o, insanların əmlaka sahib olmasına istifadəsi əlaqədar iqtisadi kateqoriyadır. Mülkiyyət elə münasibətlər sistemidir ki , qərb iqtisadçılarının bir çoxu mülkiyyətə öz xüsusiyyətlərindən formalaşan insanların əşyaya münasibəti kimi baxırlar, başqa sözlə, sərəncam vermək və istifadə hüququna malik sistem kimi yanaşırlar. Belə olduqda isə qeyd edə bilərik ki, mülkiyyət iqtisadi kateqoriya olmaqla yanaşı, o, həm də hüquqi kateqoriya kimi çıxış edir. Mülkiyyətin hüquqi

kateqoriya kimi çıxış etməsi Roma hüququnda ən mükəmməl formada qeyd etmişdir və burada mülkiyyətçiyə mülkiyyətə sahib olmaq, istifadə və sərəncam vermək ixtiyarına sahib şəxs kimi baxılmışdır. Yəni insanların müxtəlif mülkiyyətinə sahib olması, nsahib olduğu torpaq sahəsi və bir çox məsələləri hüquqi qanunlar əsasında müəyyən edilir və belə olduqda isə mülkiyyətin qorunması toxunulmazlığı da hüquqi qaydalarla tənzimlənir.

Yerli özünüidarəetmə və ya bələdiyyə idarəetməsi bələdiyyə mülkiyyətinin müasir dövrdə düzgün idarə olunması ilə əlaqəlidir. Buna müvafiq olaraq, bələdiyyə mülkiyyətinin tərkibinə aid edilən əmlak haqqında qaydaların bələdiyyələr və eləcə də ölkəmizin qanunları çərçivəsində nəzərdə tutulmuş hallarla əhali vasitəsilə həyata keçirilir. Bələdiyyə mülkiyyətin əmlaka sahiblik hüququnu isə onun tərkibinə aid edilən bu qurumun əsasnaməsinə görə, uyğun səlahiyyətlərə malik olan yerli idarə etmə orqanları həyata keçirirlər və bu da müvafiq olaraq qanunla nəzərdə tutulmuş bələdiyyə qurumunun əsasnaməsində qeyd edilən hallarda əmlakın sahiblik hüququnun birbaşa yerli əhali icra edir. Bələdiyyə mülkiyyətinin sahibi olduğu xüsusiyyətlər arasında onun məqsədli xarakter kəsb etməsi çox mühüm zərurət hesab edilir, daha doğrusu, bələdiyyə mülkiyyəti, yerli əhəmiyyətli məsələlərin müxtəlif üsullarla həlli istiqamətində əhalinin və cəmiyyətin sosial-iqtisadi, sosial-mədəni müxtəlif ehtiyaclarının ödənməsi məqsədi ilə nəzərdə tutulur və həyata keçirilir. bələdiyyə mülkiyyətinin formalaşması müəyyən prinsiplər əsasında həyata keçirilir və bunlar aşağıdakılardan ibarətdir : (32.səh 54)

Bələdiyyə mülkiyyəti dövlətin mülkiyyətində olan müxtəlif obyektlərinin bələdiyyə qurumlarına verilməsinə əsasən yaradılır – belə ki, dövlətin səlahiyyətində olan obyektlərin bələdiyyə qurumlarının verilməsində əsas məqsəd onların həlli zəruri hesab edilən yerli məsələlər üçün istifadə etmək məqsədi daşıyır. Belə olduqda dövlət mülkiyyətindən bələdiyyə qurumlarına verilən obyektlərdən yerli özünüidarə məqsədi ilə istifadə edilən və bölüşdürülən



səlahiyyətlər arasında uyğunluq və bağlılıq olmalıdır . Bu istiqamətdə prinsiplər isə aşağıdakılardır.

- ✓ Dövlət tərəfindən hər hansı bir bələdiyyə qurumu yaradılarkən onun yaradıldığı ərazidə həmin quruma verilə biləcək müəyyən obyektlərin olmaması bu qurumun formalaşdırılmaması üçün heç bir əsas təşkil edə bilməz. Belə olduqda qurum yaradılan zaman daha sonradan prada yerli əhəmiyyət kəsb edən obyektlərin yaradılması icra edilə bilər ;
- ✓ Əvvəllər ləğvi nəzərdə tutulmuş lakin sonradan müxtəlif hakimiyyət orqanlarının ixtiyarına verilmiş obyektlər yeni yaradılan bələdiyyə qurumlarına verilir

Qeyd etdiyimiz bu amillərə müvafiq olaraq əlavə edə bilərik ki, bələdiyyə mülkiyyətinin yaranması prosesində məhz dövlət mülkiyyətindən onlara əmlak ayrılmasının zəruri əhəmiyyət kəsb edir. Belə olduğu zaman bələdiyyə mülkiyyətinin yaranması əsasını “Bələdiyyələrin statusu haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanununun və həmçinin “Bələdiyyə mülkiyyətinə əmlakın verilməsi haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanununun digər normativ aktlar təşkil edir. Bələdiyyə mülkiyyətinin yaradılmasının zamanı mövcud qanunvericiliyin bazasını əsas gətirərək bu prosesdə 2 inzibati hüquqi və əmək mülki hüquqi məsələləri də fərqləndirmək lazımdır, çünki onların fəaliyyətini təmin etmək üçün bələdiyyə mülkiyyətinə lazım olan avadanlıqların təchiz edilməsi, müvafiq qurumlar tərəfindən həyata keçirilir, ancaq buna baxmayaraq, bələdiyyə mülkiyyəti dövlət mülkiyyətinə daxil deyildir, bələdiyyələrin azad şəkildə bələdiyyə mülkiyyətini idarə edirlər. Onlar tərəfindən əmlak və qeyri-əmlak məsələlərinin icrası hüququ yeri özünüidarə orqanına məxsusdur.

Ümumilikdə qeyd edə bilərik ki, bələdiyyə mülkiyyətinin formalaşması məsələlərini araşdırarkən burada müəyyən problemlər də toxunmaq lazımdır. Xüsusilə də yeni formalaşan bələdiyyələr üçün bələdiyyə mülkiyyətinin strukturunun yaradılma mənbələrinə müvafiq olaraq, onun tərkibini sadalayaq ;

- alınmış mülkiyyət ;

- qeyri-yaşayış obyektləri ;
- bələdiyyə mənzil fondu ;
- bələdiyyələrin vəsaitləri vasitəsilə yaradılan mülkiyyət ;

Hər birinə ayrılıqda yanaşsaq, alınmış mülkiyyətin müxtəlif ölkələrin öz qanunlarına uyğun olaraq bələdiyyə mülkiyyətinə həvalə edilən dövlətin sərəncamında olan əmlakından ibarətdir. Qərbi Avropa ölkələrində bələdiyyə fəaliyyətinin tənzimlənməsi ilə əlaqədar çox böyük təcrübəyə malik olduqlarını nəzərə alsaq, qeyd edə bilərik ki, məhz onlar mülkiyyəti bələdiyyələrin öz ehtiyatlarından qoruması ilə topladıqları vəsait hesabına daha da genişləndirirlər. Bələdiyyə mülkiyyəti digər mülkiyyət növlərindən fərqli olaraq daha çox əhəmiyyət kəsb edir. Bələdiyyə mülkiyyətinin əhatə etdiyi məsələlər çərçivəsində spesifikasiyi aşağıdakı xüsusiyyətlərlə xarakterizə olunur ;

bələdiyyə mülkiyyəti yerli əhəmiyyətli məsələlərin həllində ;

- sosial-mədəni və məişət tələbatlarının ödənilməsində ;
- yerli büdcə gəlirlərinin təmin olunması ;
- mühəndis infrastrukturunun inkişafında ;
- əhalinin məşğulluq və sosial müdafiə institutlarının inkişafında ;
- kiçik və orta biznesin stimullaşmasında və digər məsələlərdə çox mühüm rol oynayır

Bununla yanaşı, qanunvericilik çərçivəsində bələdiyyələrin özlərinə aid olan obyektləri daimi istifadəyə icarəyə verə bilər, qanunla müəyyənləşdirilmiş formada özgəninkiləşdirilən və həmçinin əmlakla əlaqədar müxtəlif əqdlər bağlaya bilmək hüququna malikdirlər.

Bələdiyyələrin istifadəsində olan əmlak obyektlərini sadalayaq :

- investisiya qoyuluşları, hüquqi və fiziki şəxslərlə hesablaşmalar ;
- bələdiyyələrin ehtiyatlarının və büdcədən kənar fondlarının yaradılması və istifadəsi ;

- nizamnamə fondu ;
- qeyri-maddi aktivlər ;
- dövlət büdcəsindən dotasiyalar və onların istifadəsi ;
- kreditlərə və müxtəlif təyinatlı borclara görə öhdəliklər ;
- hazır məhsullar, istehsal ehtiyatları və məsrəfləri ;

Bələdiyyə mülkiyyəti obyektlərinə məxsus əmlak ,onların büdcə vəsaitləri və digər əmlaklarını aşağıdakı cədvəldə tam göstərmək olar .

**Cədvəl 1.1.1**

**Bələdiyyə mülkiyyəti obyektləri**

Bələdiyyə Mülkiyyəti		
Bələdiyyəyə məxsus əmlak	Yerli büdcə vəsaitləri	Digər daşınar və daşınmaz əmlak
Bələdiyyə müəssisə və təşkilatları	Bələdiyyənin qeyri büdcə fondları	Bələdiyyə bankları
Bələdiyyə torpaqları və digər təbii resursu	Təhsili, idman, mədəniyyət sahələri ilə əlaqədar bələdiyyə müəssisələri	Digər maliyyə kredit təşkilatları

**Qeyd:** ADİU “Dövlət və bələdiyyə idarəçiliyi” Bakı, 2010, səh 278

Tədqiqat işində bələdiyyə mülkiyyətinin iqtisadi kateqoriya təşkil etməsi ilə əlaqədar müxtəlif fikirlər səsləndirilmişdir. Buna müvafiq şəkildə qeyd edə bilərik ki, bələdiyyə mülkiyyətinin iqtisadi kateqoriya kimi müəyyən xüsusiyyətləri aşağıdakılardan ibarətdir :

Bələdiyyə mülkiyyəti hər şeydən əvvəl mülkiyyətin qeyri dövlət formasıdır. Belə ki, hakimiyyətin mövcud olmasının xüsusi bir forması şəklində çıxış edən

yerli özünü idarəetmənin və yerli özünüidarə orqanlarının səmərəli iqtisadi və təsərrüfat fəaliyyəti nəticə etibarilə onun iqtisadi əsaslarla yaradılmasını təmin edir. Buna müvafiq olaraq qeyd edə bilərik, yerli özünüidarənin iqtisadi məzmununu da elə bələdiyyə əhalisinin ərazi üzrə olan maraqları naminə müxtəlif formada ictimai tələbatların ödənilməsi ilə əlaqədar münasibətlərlə müəyyən edilir . Bu zaman bələdiyyə iqtisadiyyatı müstəqil hakimiyyət səviyyəsinin yerli və dövlət hakimiyyətinin ümumi məsələləri ilə əlaqədar qarşılıqlı fəaliyyətin həyata keçirilməsində mühüm rol oynayır

Digər bir xüsusiyyəti kimi biz onu qeyd edə bilərik ki, bələdiyyə mülkiyyəti, xüsusi mülkiyyət hesab edilə bilməz. Bunun əsas səbəbi ondan ibarətdir ki, bələdiyyə mülkiyyətinin və müvafiq olaraq, bələdiyyə qurumlarından və əhatə etdiyi məsələlər daha çox ictimai xarakter daşıyıb, əhalinin müxtəlif kommunal, məişət və digər xarakterli xidmətlərinin təmin edilməsi ilə əlaqədardır, həmçinin bunlardan mühəndis infrastrukturunu, su, kanalizasiya və bir çox xidmətlərə aid edə bilərik. Sadaladığımız bu xüsusiyyətlərə görə də bələdiyyə mülkiyyəti dövlət və xüsusi mülkiyyət arasında bir müstəqillik dəhliz rolunu oynayır ;

- Digər bir xüsusiyyət kimi, bələdiyyə mülkiyyətinin iqtisadi kateqoriya aspekti onun xüsusi mülkiyyətdən fərqli olaraq, yalnız gəlir əldə etmək istiqamətli olmamasıdır. Onun fəaliyyət sferası əhalinin normal şəkildə həyat fəaliyyətini təmin etməsi və qarşılaşdıqları müxtəlif problemlərin həlli istiqamətində tədbirlərin icrası ilə əlaqəlidir.

Bələdiyyə mülkiyyətinin formalaşmasından bəhs edərkən onların qeyd etmək lazımdır ki, bələdiyyə mülkiyyəti aşağıdakı sadalayacağımız 2 əsas yolu vasitəsi ilə formalaşır ;

1. Tarixi dövr ərzində mülkiyyətin müxtəlif formalarının yaranması ilə . Buna başqa sözlə, bələdiyyə mülkiyyətinin yaranmasının nəzəri əsası kimi də yanaşmaq olar. Ümumi mülkiyyət anlayışından çıxış edərək söyləmək lazımdır ki, bələdiyyə mülkiyyətinin yaranması, digər

mülkiyyət növlərindən fərqli olaraq mülkiyyətçilərini daha sonradan adlandırılan bələdiyyə mülkiyyəti nəzdində qurumlarda birləşərək və öz vəsaitlərini əhalinin normal həyatının təmin edilməsi məqsədilə müxtəlif istiqamətlər və sahələri üzrə problemlərin yaranması nəzdində onların həll edilməsinə, eləcə də ictimai asayişin qorunması, əhalinin tələbatının ödənilməsi və digər xidmətlərin həyata keçirilməsinə həsr edilir ;

2. Bələdiyyə mülkiyyətin formalaşmasının digər bir yolu isə bələdiyyələşmə yoludur. Bələdiyyələşmə dövlətə, eləcə də müxtəlif hüquqi şəxslərə aid olan mülkiyyət növlərinin bələdiyyələrlə, yerli özünü idarəetmə mülkiyyətinə keçirilməsi yolu ilə baş verir. Bələdiyyələşmə yolunun həyata keçirilməsi, müxtəlif məqsədlərə xidmət edir ki, bunların arasında qiymətlərin tənzimlənməsi vasitəsilə əhaliyə xidmət göstərən sahələrdə nisbətən daha uyğun qiymətlərin təyin edilməsi, müxtəlif əraziləri üzrə inkişaf siyasətinin reallaşdırılmasını bələdiyyə orqanlarının ixtiyarında olması və müxtəlif səbəblərdir.

Bələdiyyələşmə isə 2 cür həyata keçirilir : məcburi və könüllü formada. Məcburi üsulla müxtəlif mülkiyyət növlərinin bələdiyyələrin ixtiyarına verilməsi, məhkəmə və digər hüququ vasitələrlə tənzimlənilir. Könüllü bələdiyyələşmə isə dövlət və yaxud xüsusi bələdiyyənin tərkibində olan müxtəlif obyektlərin heç bir şərt olmadan əvəzsiz və yaxudda ki, müəyyən qisim dəyəri ödənilməklə bələdiyyə qurumlarının tərkibinə keçirilməsidir.

Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyasına əsasən bələdiyyə mülkiyyəti, ayrıca bir mülkiyyət növü formasında təsbit edilmiş və yerli idarəetmənin ən vacib iqtisadi əsaslarından biri hesab edilməkdədir. Həmçinin, Konstitusiyanın 144-cü maddəsinə əsasən bələdiyyə mülkiyyətinə sahiblik, ondan istifadəni, sərəncam və ya bələdiyyələrin bələdiyyə mülkiyyətinin idarə edilməsi ilə əlaqədar bir sıra səlahiyyətləri mövcuddur. Müasir dövrdə bələdiyyələr eyni zamanda, yerli büdcənin formalaşdırılması istiqamətində müstəqil surətdə siyasət həyata keçirildilər

və belə olduqda, müxtəlif maliyyə vəsaitləri, həmçinin bələdiyyə əmlakının özəlləşdirilməsi, yerli lotereya biletlərinin satışı, vergi, dotasiyalar, subvensiyalar və müxtəlif ödənişləri bələdiyyələrdə yerli büdcənin mədaxilini təşkil edir.

Bu zaman ərzində bazar münasibətlərinə keçidlə əlaqədar olaraq iqtisadiyyatın bir sıra sahələrində olduğu kimi, yerli özünüidarəetmə məsələləri ilə əlaqədar təkmilləşmə prosesi getmiş və bələdiyyə seçkilərinin keçirilməsi məhz Azərbaycanda idarəçilik istiqamətində aparılan islahatlarda çox mühüm bir addım hesab edilmişdir. Belə ki, 1999-cu ildə Azərbaycanda ilk bələdiyyə seçkiləri keçirilmiş və bu seçkilərdə 2667 bələdiyyə üzvü seçilmişdir. Bələdiyyələrin müstəqil şəkildə fəaliyyət göstərməsi, onların öz imkanlarının daha da genişləndirilməsini, həmçinin əhaliyə daha yaxın olması nəticə etibarilə də yerli problemlərin operativ şəkildə həllinə gətirib çıxarır.

Avropa ölkələrinin təcrübə isə öz növbəsində sübut etdi ki, bələdiyyələrə müstəqilliyin verilməsi, ümumilikdə ölkədə iqtisadi inkişafa çox müsbət təsir göstərərək iqtisadi inkişafı dayaqlarını daha da möhkəmləndirir. Əhalinin ehtiyaclarını mərkəzi orqanlar tərəfindən icra edilməsi həmin ərazidə yaşayan insanların mənafeyinə uyğun gəlmirdi əhali arasında narazılıqlara səbəb olurdu. Çünki mərkəzi orqan tərəfindən hər hansı bir problemin araşdırılıb həll edilənə qədər burada artıb, keyfiyyət də sosial iqtisadi səmərə olduqca aşağı düşür. Belə olduqda mərkəzi orqanı nisbətən bələdiyyələrin həmin ərazi üzrə əhalinin xidmətləri ilə və problemləri ilə yaxından maraqlanmasını və bu daha tez problemi həll etmək imkanları olduqca geniş hesab edilir. Nəticə etibarilə bələdiyyələr mərkəzi orqanı nisbətən problemləri daha operativ şəkildə həll edərək və nəticədə xüsuslardan daha səmərəli istifadə edirlər. Bununla yanaşı, Konstitusiyanın yerli özünüidarəni həyata keçirilən bələdiyyələrin formalaşmasında, onların maliyyə-hüquqi əsasları , “Bələdiyyələrin statusu” haqqında Azərbaycan Respublikası Qanunu ilə qəbul edilmişdir. Bu qanunun Azərbaycanda da yerli idarəetməni həyata keçirən bələdiyyələrin formalaşması, onların hüquqi, iqtisadi əsaslarını müəyyən etmişdir və buna müvafiq olaraq qanununda qeyd edilmişdir ki,

bu elə bir sistemdir ki, burada yerli əhəmiyyətli məsələlər müstəqil formada icra edilir və bu məsələlər icra olunarkən yerli əhalinin mənafeyi və onların maraqları dövlət ilə qarşılıqlı formada vətəndaşların fəaliyyətinin təşkil edilməsi istiqamətində yerinə yetirilir. Qanunvericiliyə görə, eyni zamanda, bələdiyyələr bərabərlik əsasında yaradılır və onlar sərbəst formada, yerli məsələlərin həllində mühüm rol oynayırlar, həmçinin bələdiyyələrin, idarə edilməsi zamanı onların nisbi müstəqilliyə sahib hakimiyyət institutları kimi çıxış edirlər və bələdiyyə nizamnaməsi əsasında yaradılaraq müasir demokratiyanın prinsiplərinə uyğun formada fəaliyyət göstərirlər. Həmçinin daha əvvəl qeyd etdiyimiz bələdiyyə seçkilərinin keçirilməsi ilə əlaqədar bələdiyyə üzvi məsələləri və bələdiyyələrin təşkili qaydaları aşağıdakı formada icra edilir :

Cədvəl 1.2.2 Bələdiyyələrin təşkili qaydaları

əhalisi 500-1000 olan ərazilərdə	7 bələdiyyə üzvü
əhalisi 1000-5000 olan ərazilərdə	9 bələdiyyə üzvü
əhalisi 5000-10000 olan ərazilərdə	11 bələdiyyə üzvü
əhalisi 10000-20000 olan ərazilərdə	13 bələdiyyə üzvü
əhalisi 20000-50000 olan ərazilərdə	15 bələdiyyə üzvü
əhalisi 50000-100000 olan ərazilərdə	17 bələdiyyə üzvü
əhalisi 100000-300000 olan ərazilərdə	19 bələdiyyə üzvü

Müasir dövrdə ölkəmizdə bələdiyyələrin statusu, həmçinin onların birləşdirilməsi, ayrılması və bələdiyyələr ilə bağlı müxtəlif məsələlər, qəbul edilən qaydalar normativlər bələdiyyə mülkiyyətinin mövcud vəziyyətinin, normal fəaliyyətinin qarantiyası kimi çıxış edir. Bələdiyyə mülkiyyətinin idarə edilməsi ilə bağlı qəbul edilən bütün qərarlar bələdiyyə fəaliyyətinin səmərəli formada reallaşdırılmasında çox mühüm rol oynayır. (22, səh 35)

Belə ki, Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasında yerli özünüidarəetməyə ayrıca bir fəsil fəsil həsr edilmiş və bələdiyyələrin işinin təşkili, səlahiyyətləri, qərarları icrası ilə əlaqədar məsələlər öz əksini tapmışdır. Konstitusiyanın 142-ci maddəsində qeyd edilir ki, Azərbaycan Respublikasında yerli özünü idarəetmə seçkilər vasitəsi ilə məhz bələdiyyələr tərəfindən həyata keçirilir və eyni zamanda digər bir maddədə bələdiyyələrin öz işlərini vasitəsilə icra edildiyi də öz əksini tapır. Konstitusiyada eyni zamanda, bələdiyyə mülkiyyətinin idarə edilməsi ilə əlaqədar onların səlahiyyətləri də göstərilmişdir ki, bunlar aşağıdakılardan ibarətdir :

- bələdiyyə mülkiyyətindən sahiblik və istifadə haqqında sərəncam ;
- qanun çərçivəsində üzvlərin səlahiyyətlərinin tanınması bu səlahiyyətlərə xitam verilməsi və ya onların itirilməsi ;
- yerli büdcənin icrası ilə əlaqədar hesabatların təsdiq edilməsi ;
- müxtəlif ekoloji proqramlarının təşkil edilməsi və eyni zamanda icrasına nəzarətin təşkili ;
- yerli vergilərin və ödənişlərin müəyyən olunması ;
- bələdiyyələr tərəfindən iqtisadi inkişaf proqramlarının qəbul edilməsi və icrasına nəzarətedilməsi ;

## **1.2. Bələdiyyə mülkiyyətin idarəedilməsi sistemi və onun təhlili**

İdarə etmə nəzəriyyələrinə diqqət yetirsək, görərik ki, yerli özünüidarəetmə ilə əlaqədar müxtəlif fikirlər səsləndirmiş və nəzəriyyələr irəli sürülmüşdür. Buna müvafiq olaraq da yerli özünü idarəetmənin məzmununu izah edərkən hər şeydən əvvəl onun mahiyyətini və onun cəmiyyətdəki rolundan bəhs etmək lazımdır. Ona görə də bələdiyyələrin idarəetmə sistemində əvvəlcə nəzəri əsaslarla yanaşmaq daha doğru olardı. Amerika təcrübəsinə nəzər salsaq görərik ki, onlardan yerli hakimiyyəti orqanı sistemi,artıq XVII-XX əsrlərdə bələdiyyə islahatları nəticəsində formalaşmağa başlamışdır. Bu günlərdə həyata keçirilən bələdiyyə



islahatları da məhz bələdiyyələrin idarə edilməsinin fundamental əsasını qoymuşdur.

Avropada yerli özünü idarəetmə ideyasının formalaşmasında olan Belçika Konstitusiyasının mühüm rolu olmuşdur. Belə ki, icma idarəçiliyinə həsr edilmiş maddə irəli sürmüş və bu maddədə qanunverici, icra və məhkəmə ilə yanaşı, bələdiyyə hakimiyyəti də tanınmış və bələdiyyə idarəçiliyinə məxsus müxtəlif anlayışların formalaşmışdır. Bu istiqamətdə alman hüquq məktəbində çox mühüm töhfələri olmuşdur, onları ilk dəfə olaraq icma nəzəriyyəsini irəli sürmüş və burada idarə etmək hüququnu insanların təbii xarakteri və azadlığı kimi qələmə vermişlər. Bu nəzəriyyə yerli özünüidarənin təşkilinin bir sıra prinsiplərini göstərmişdir və bunlar aşağıdakılardan ibarətdir : (22, səh 97)

- yerli özünüidarə orqanlarının fəaliyyəti istiqamətində onların icma üzvləri tərəfindən seçilməsi ;
- yerli özünüidarə orqanlarının dövlətin deyil , icmanın tabeçiliyində olması və icra orqanı hesab edilməsi ;
- yerli özünü idarə etmə orqanı tərəfindən onun lazım səlahiyyətində olan xüsusi işlərin idarə olunması və bunların dövlət işlərindən fərqli xüsusiyyətlərə malik olması ;
- dövlət orqanlarının icmanın fəaliyyət sferasına müdaxilə etmək ixtiyarında malik olmaması ;

Bələdiyyə mülkiyyətinin idarə olunması ilə əlaqədar qeyd etmək lazımdır ki, bələdiyyə mülkiyyətinin idarə olunması sistemi bir sıra məsələlərin həlli istiqamətini müəyyən etməli və təmin etməlidir. Bunları sadalayaq :

- bələdiyyə mülkiyyətinə aid olan əmlakın səmərəli idarə rəisi ilə bağlı məsələləri ;
- bələdiyyə əmlakı ilə bağlı əməliyyatlar və onun üzərində dövlət qeydiyyatını ;

- mülkiyyətdə, istifadə və onunla bağlı müxtəlif dəyişikliklər olunan zaman bu prosedə nəzarət sisteminin formalaşdırılması ;
- bələdiyyələrin əhatəyə çərçivəsinə aid edilən əmlak haqqında vətəndaşların tam və dolğun informasiyalarla təmin edilməsi ;

Bələdiyyə mülkiyyətinin idarəetmə fəaliyyəti bir çox xüsusiyyətlərə görə təsnifləşdirilir ki, bunlara nəzər salmaq ;

1. Həyat dövrü fazasına görə :

- obyektlərin idarə edilməsi üzrə icra edilən layihələrə nəzarət və idarəetmə mexanizminin tətbiqi ;
- obyektlərin tikintisi ilə əlaqədar görülən işlərinin idarə edilməsi ;
- müştərilər tərəfindən mülkiyyət obyektlərindən istifadə zamanı istehlakın idarə edilməsi ;
- xarici mühitdə baş verən dəyişiklikləri nəzərə alaraq, idarə etmənin qabaqcadan bu istiqamətdə yönəldilməsi ilə əlaqədar tədbirlərin icrası ;
- obyektləri işlək vəziyyətdə olması və ekoloji tələblərə cavab verməsi ilə əlaqədar müxtəlif xidmətlərin və istismarın idarəsi ;

2. Fəaliyyət növü üzrə :

- heyətin idarə olunması ;
- obyektlərin gəlirlilik, xərc və müxtəlif iqtisadi vəziyyətlərinin idarə edilməsi ;
- risklərin idarə edilməsi ;
- istehlak proseslərinin (müştərilərin sifarişlərinin çatdırılması ilə əlaqədar xidmətlərin ) idarə edilməsi ;
- müxtəlif təsərrüfat əməliyyatlarının hüquqi rəsmiləşdirilmə proseslərinin idarəsi ;

3. mülkiyyəti obyektlərinin növü üzrə :

- tibb müəssisələrinin idarə edilməsi ;

- arxitektura, muzey, mədəniyyət və digər komplekslərə aid olan bələdiyyə qurumlarının nəzdində olan mülkiyyəti obyektlərinin idarəsi ;
- sağlamlıq və idmanla bağlı müəssisələrin idarə olunması ;
- təhsil müəssisələrinin nəzdində olan mülkiyyəti obyektlərinin idarə olunması ;
- yaşayış binalarının idarə edilməsi ;

Bələdiyyə mülkiyyətinin idarə edilməsi zamanı bələdiyyələrin fəaliyyətinin səmərəliliyi bir sıra işlərin icrası vasitəsi ilə mümkün olur. Bunlar aşağıdakılardan ibarətdir ;

- dövlət gəlirlərindən və öz vəsaitlərindən bələdiyyələrin daha səmərəli istifadə etməsi ;
- bələdiyyə qurumlarının əhatə dairəsi çərçivəsində fəaliyyət göstərən müəssisələrdə ortaya çıxan problemlərin həlli istiqamətində daha səmərəli fəaliyyətin təmin edilməsi ;
- bələdiyyələrin ixtiyarında olan ərazilərdə əhalinin kiçik biznes sahəsində fəaliyyətinin daha da yaxşılaşdırılması və aktivləşdirilməsi istiqamətində müxtəlif tədbirlərin yerinə yetirilməsi ;
- müxtəlif bələdiyyələri arasında olan qarşılıqlı əlaqə formalaşdırılması hesabına meydana çıxan ümumi iqtisadi problemlərin aradan qaldırılması ;

Bələdiyyələrin idarə edilməsi sistemi bir çox dünya ölkələrində olduğu kimi ölkəmizdə də idarəçiliyin qarşısında dayanan mühüm məsələlərdən hesab edilir. Bələdiyyələrin idarə edilməsi və ümumilikdə yerli özünü idarə etmədə təkamül səviyyəsindən tədricən nail olmaq daha real görünür. Belə ki, bələdiyyələr öz ərazilərində onlara məxsus olan əmlakların, sahələrin sosial iqtisadi inkişaf proqramlarının formalaşdırmaqla həmin sahələrin inkişafında dəstək göstərməlidir. Bələdiyyələrin müstəqil fəaliyyəti “Bələdiyyələrin statusu

haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanunu ilə tənzimlənir və buna əsasən onların əmlakına dair mülkiyyətçi hüququna sahib olurlar, həmçinin ondan istifadə və sərəncam ixtiyarı da verilir. Bununla yanaşı, yerli büdcənin formalaşdırılması və ona nəzarətlə əlaqədar funksiyalarını bələdiyyələr həyata keçirirlər.

“Bələdiyyə maliyyəsinin əsasları haqqında” Azərbaycan Respublikası qanununda bələdiyyələrə yerli büdcələrin vəsaiti haqqında müstəqil formada öz büdcələrini müəyyən etmək və burada mədaxil və məxaric mənbələrini müəyyənləşdirmək ixtiyarı verilmişdir. “Bələdiyyələrin idarədilməsi sistemində Azərbaycan Respublikasının tələblərinə müvafiq şəkildə inkişafına nail olmaq, həmçinin burada beynəlxalq təcrübədən də istifadə edərək bu sistemi dərinlən öyrənmək mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Buna müvafiq olaraq qeyd edə bilərik ki, dünya təcrübəsinə əsasən bələdiyyələrinin əhatə etdiyi ərazilərdə ərzaq və ekoloji təhlükəsizliyə, eyni zamanda, insanların tələbatlarının sağlam və düzgün formada ödənilməsi hesabına müxtəlif istehsal və əmək resurslarından geniş istifadə etməsi, həmçinin elmi texniki tərəqqinin nailiyyətləri nəticəsində xidmətlərinin daha operativ şəkildə istifadə yalnız bələdiyyələr tərəfindən əsaslandırılmış normativlərin hazırlanması yolu ilə baş verə bilər.

Bələdiyyələrin idarə edilməsinin sistemli təhlili ümumi və hərtərəfli təhlili aparmaq yolu ilə həyata keçirilir və belə olduqda isə, xüsusilə də çox mərhələlik prinsipinə üstünlük verilir. Bələdiyyələrin fəaliyyətindən, qarşılıqlarına qoyduqları məqsədlərə nail olmaq üçün bütün prosesləri elmi təhlil formasından araşdırılır. Təhlil nəticəsində əldə olunan optimal bir variant seçilir və bundan istifadə edilərək, bələdiyyələrin hansı işləri görəcəyik və həyata keçirəcəyi bu işlərdən nə dərəcədə maksimal fayda əldə edəcəyi müəyyən edilir. Belə elmi əsaslarla icra edilən təhlil zamanı bələdiyyələrin idarə edilməsi daha sistemli olur və bu da onların inkişafına şərait yaradır. Bələdiyyələrin idarədilməsində komplekslik prinsipi idarəetmə strukturlarının qurulmasında, obyektivliyin

təmini baxımından çox mühüm əhəmiyyət kəsb edir və buna müvafiq olaraq qeyd edə bilərik ki, hər şeydən əvvəl, bələdiyyələrin idarə edilməsində bu strukturun təhlili zamanı müxtəlif funksiyaların həyata keçirilməsi zəruri hesab edilir. Yeni strukturu formalaşan zaman bir sıra prinsipləri əhatə etməlidir ki, bunlar aşağıdakılardan ibarətdir :

- ✓ bələdiyyələrə aid olan obyektlərin işinə nəzarətin təkmilləşdirilməsi ;
- ✓ əhaliyə müxtəlif sahələr üzrə göstərilən xidmətlərdə səmərəliliyin daha da gücləndirilməsi ;
- ✓ cari qərarların bələdiyyələrin inkişaf strategiyası ilə uyğunluq təşkil etməsi və əlaqələndirilməsi ;
- ✓ bələdiyyələrin fəaliyyəti üzrə maliyyə axınlarının mərkəzləşdirilməsi ;
- ✓ bələdiyyələrin vəsaitlərinin xərclənməsi üzrə bələdiyyə sifarişi sisteminin formalaşdırılması ;

Bütün bunlarla yanaşı qeyd etmək lazımdır ki, bələdiyyə orqanları bələdiyyə mülklərini sərbəst şəkildə idarə edərkən bu idarəetmə prosesində onların malik olduğu səlahiyyətlər bir sıra məsələlərlə əlaqədardır ki, bunları sadalayaq ;

- bələdiyyə mülkiyyətinin formalaşdırılması ;
- özəlləşdirmə prosesi ;
- bələdiyyə əmlakının mülkiyyətçisi hüququnun icrası prosesi ;

Bələdiyyə mülkiyyətinin idarəedilməsi metodologiyasından bəhs edərkən qeyd etməliyik ki, bu metodologiya təşkilati hüquqi və təşkilati-iqtisadi olmaqla 2 hissəyə bölünür. Müvafiq olaraq, təşkilati- iqtisadi metodlara aşağıdakılar aiddir :

- bələdiyyə orqanlarından büdcəyə ayırmaların təyin edilməsi ;
- büdcədən maliyyələşdirmə qaydalarının təyin edilməsi
- bələdiyyə təşkilatlarına ;
- bələdiyyə müəssisələrinə ;
- bələdiyyə müəssisələrindən kənarında fəaliyyət göstərən təşkilatlara ;

- ödəniş normativlərinin təyin edilməsi —————→
- ətraf mühitin çirkləndirilməsinə görə ;
- əhalinin yaşayışla əlaqədar müxtəlif xidmətlərdən istifadəsinə görə ;
- bələdiyyələrin nəzdində olan bələdiyyə əmlakından istifadəyə görə ;

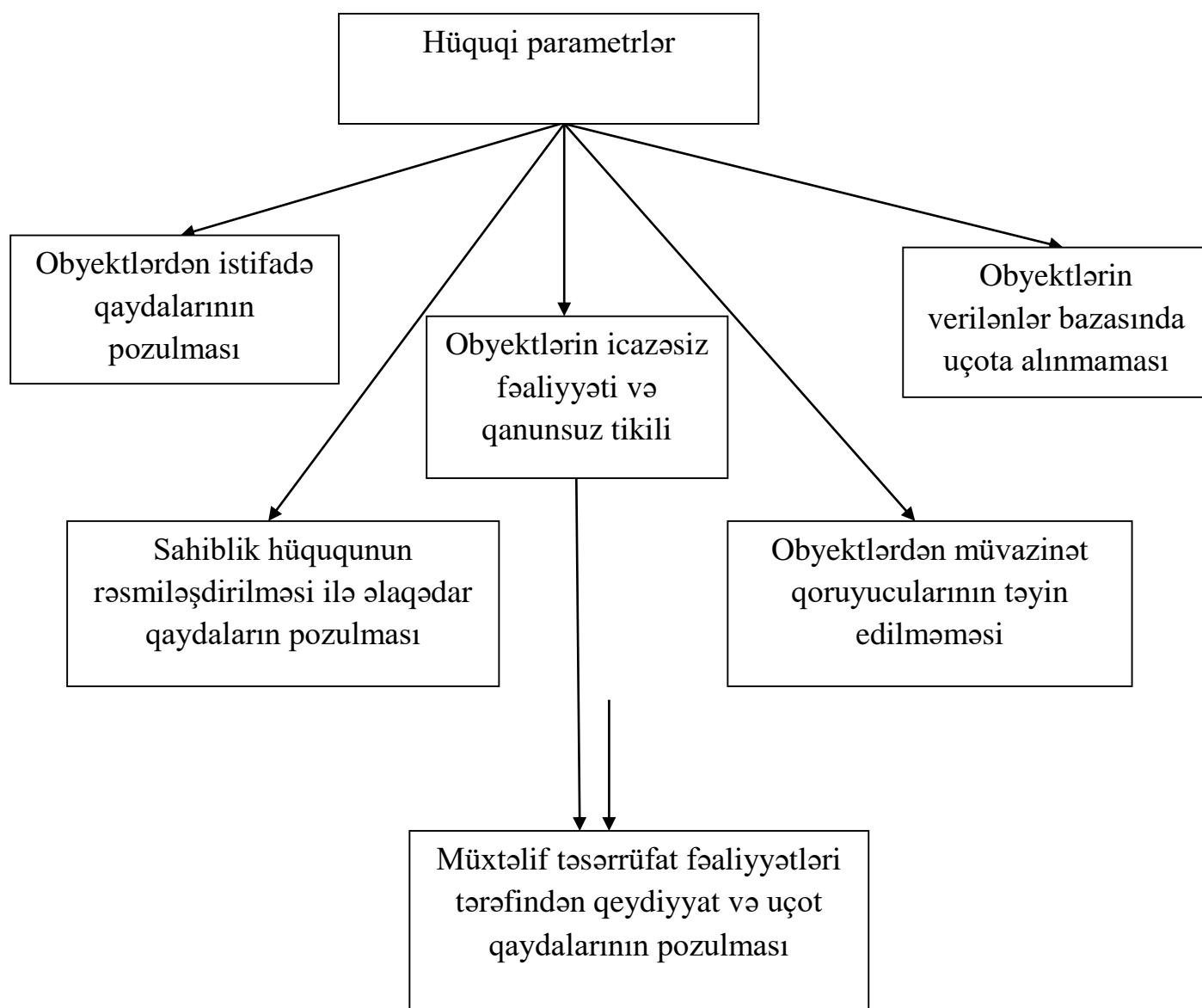
Təşkilati-hüquqi metodlar :

- bələdiyyə torpaqlarının müvəqqəti və daimi olmaqla, istifadəyə verilməsi ;
- torpaqların özgəninkiləşdirilməsi prosesində iştirak etmə ;
- torpaqları icarəyə və subicarə olmaqla müvəqqəti istifadəsində iştirak etmə ;
- bələdiyyə müəssisələrinin və əmlakın operativ idarə edilməsi vasitəsi ilə formalaşdırılması ;
- bələdiyyə torpaqlarının icarəyə verilməsi ;
- bələdiyyələr də daxil olmaqla dövlətə məxsus əmlakın özgəninkiləşdirilməsi ;
- təsisedici sənədlərinin təsdiqi ;
- nizamnamə kapitalına əmlakdan istifadənin hüquqi və əmlak kompleksi növündə bələdiyyə mülkiyyəti tərkibində gəlir gətirilməsi ;
- bələdiyyə orqanlarının rəhbərləri ilə müqavilələrin hazırlanması ;
- hazırlanan müqavilələrin bələdiyyə qurumlarının rəhbərləri tərəfindən imzalanması ;
- bu istiqamətdə kadrlarla görülməli işlərin tənzimlənməsi ;
- mülkiyyətə sahiblik hüququ ilə əlaqədar təsərrüfat idarəetməsi, operativ idarəetmə , icarə üzrə, subicarə üzrə AR mülki hüquq müqavilələrinin bağlanması prosesində iştirak

Bələdiyyə mülkiyyətinin idarə olunmasından müəyyən parametrlər vardır ki, bu parametrlərə nəzarət edilməsi, idarəetmədə önəmli faktorlardan hesab edilir. Bunlara hüquqi, texniki, iqtisadi, hüquqi parametrləri göstərə bilərik və bu parametrlərin hər birinin bələdiyyə mülkiyyətini idarə edilməsindəki rolunu və

buradakı nəzarət maxanzimini izah edək. Müvafiq olaraq hüquqi parametrlər aşağıdakı sxemdə əks olunmuşdur.

**Sxem 1.2.1**



### **Bələdiyyə mülkiyyətinin idarə olunması sistemində hüquqi parametrlər**

Bələdiyyələrin idarə edilməsi sistemində onların sosial iqtisadi inkişafının müəyyənləşdirilməsi istiqamətində bir neçə məsələnin mahiyyətini izah edək : (29, səh 40)

- iqtisadi inkişafın tənzimlənməsi ilə əlaqədar dövlət və bələdiyyə hakimiyyətlərinin əlaqələrinin daima qarşılıqlı olaraq formalaşdırılması və bu istiqamətdə mexanizmlərin yaradılması . Yerli özünüidarəetmə sisteminə, maliyyə dəstəyinin göstərməsi bələdiyyələrin büdcə himayəsindən sərbəst şəkildə fəaliyyət göstərməsinə və beləliklə bələdiyyələrin öz fəaliyyətlərini daha da gücləndirilməsinə şərait yaradır. Bununla əlaqədar olan məsələlərə görə də bələdiyyələrə dövlət büdcəsindən kiçik vəsaitlər deyil, daha çox onların iqtisadiyyatın inkişafında rolunun artırılması ilə əlaqədar dövlət yardımlarının verilməsi zəruri hesab edilir.
- bələdiyyə iqtisadiyyatının kifayət qədər stimullaşdırmaq məqsədilə real imkanların yaradılması. Bələdiyyələrin fəaliyyətində real imkanların formalaşdırılması yerli büdcənin gəlir bazasının inkişaf etdirilməsi və genişləndirilməsi yolu ilə həyata keçirilə bilər, buna görə də yerli idarəetmə prosesində bu məsələ aşağıdakıları tələb edir :
  1. yerli özünüidarəetmə prosesində bələdiyyələrin maraqlarını əks etdirəcək işlək strukturların yaradılması ;
  2. inkişaf proqramlarının işlənib hazırlanması ;
  3. bələdiyyələrlə dövlət hakimiyyət orqanları arasında qarşılıqlı əlaqə, onların yaradılması və inkişafı istiqamətində tədbirlərin icrası ;
  4. bələdiyyə sifarişlərinin yaradılması ;
  5. bələdiyyələrin idarə edilməsi sistemində stimullaşdırıcı bu rolu oynamaq məqsədi ilə infrastrukturların formalaşdırılması ;

Bu gün bələdiyyə mülkiyyətinin idarə edilməsi və inkişafı ilə əlaqədar konsepsiya və proqramların hazırlanması zərurətinin formalaşmışdır və bu zərurəti müvafiq olaraq həmin proqram və konsepsiya özündə bir sıra maddələri əks etdirməlidir ki, bunlar aşağıdakılardan ibarətdir : bələdiyyə mülkiyyətinin idarə olunması ilə əlaqədar sisteminin təhlil edilməsi və bu təhlilə əsasən, ümumiləşdirilmiş nəticələrin əldə edilməsi ;



1. bələdiyyə mülkiyyətinin idarə olunması sahəsində planlaşdırmanın həyata keçirilməsi və buna müvafiq olaraq orta və uzunmüddətli planların yerinə yetirilməsi ;
2. bələdiyyə qurumlarına aid olan obyektlərin özəlləşdirmə prosesinin işlənilib hazırlanması ;
3. bələdiyyə proqramlarının həyata keçirilməsi məqsədilə mövcud normativlərin siyahısı ;
4. bələdiyyə mülkiyyətinin uçotu və ona nəzarət ;
5. bazar tələbinə müvafiq mülkiyyəti obyektlərinin xüsusiyyətlərinin təyin edilməsi ;
6. daşınmaz əmlakın idarəsi ilə əlaqədar yerinə yetiriləcək xidmətlərin siyahısının formalaşdırılması ;
7. əmlak bazarının inkişafı və mülkiyyətinin idarəsi ilə əlaqədar rəqabətin yaradılması, həmçinin bu istiqamətdə müxtəlif tədbirlərin icrası ;
8. bələdiyyə mülkiyyətindən, müxtəlif məqsədlərlə istifadə nəticəsində əldə olunacaq gəlir haqqında proqnozlarını ehtimal edilməsi

Qeyd etdiyimiz bu məsələlərlə yanaşı, ölkəmizdə bələdiyyə fəaliyyətinin müasir formada yaradılması və daima inkişafı bələdiyyə qurumlarının əhatə etdiyi əraziləri üzrə müxtəlif təcrübə mübadilələrinin, tədbirlərin, kursların və digər proqramların həyata keçirilməsi , bələdiyyələrin ərazisində əhalinin sosial vəziyyətinin mütəmadi izlənilməsi, təhlil edilməsi və bu istiqamətdə fəaliyyətini daha da operativ təşkil edilməsi , məşğulluq mərkəzlərinin yaradılması, əhalinin müxtəlif xidmətlərindən istifadəyə cəlb edərək, xalq yaradıcılığı, folklor və digər sahələrdə fəallığının daha da artırılması və bir sıra amillərdən asılı olaraq dəyişir. Bütün bunların nəzərə alınması qeyd etmək lazımdır ki, müasir Azərbaycanda aparılan bir sıra islahatlar bu gün məhz bələdiyyə mülkiyyəti sistemində və onun öhdəliyində olan vəzifələrin icrasında da öz sözünü deyir.

## **FƏSİL II. BƏLƏDIYYƏ MÜLKİYYƏTİNİN İDARƏ OLUNMASINDA BEYNƏLXALQ TƏCRÜBƏNİN ROLU VƏ TƏTBİQİ İSTİQAMƏTLƏRİ**

### **2.1. Bələdiyyə mülkiyyətinin idarə edilməsinin beynəlxalq təcrübəsi**

Bələdiyyə mülkiyyətinin idarə edilməsi yerli özünüidarəetmə sisteminin formalaşmasına müvafiq olaraq, müxtəlif ölkələrin xüsusiyyətindən asılı olaraq fərqlidir. Buna görə də əvvəlcə biz bələdiyyələrin idarə edilməsinin tarixən formalaşmış xüsusiyyətlərinə diqqət yetirək. Yerli özünüidarəetmənin formalaşması və xüsusilə də, bunun hüquqi aktlar sistemi şəklində təşəkkül tapması inkişaf etmiş Avropa ölkələrində müvafiq Xartiyanın imzalanması ilə həyata keçirilmişdir. Bununla da Avropada yerli hakimiyyət orqanlarının fəaliyyətinin tənzimlənmiş və xüsusilə də beynəlxalq hüququ aktları ilə tənzimlənən fəaliyyət sferası müəyyən edilmişdir.

Amerikada yerli özünüidarəetmə qaydaları hər bir ştat tərəfindən sərbəst formada müəyyən edilir və yerli özünü idarəetmə fəaliyyəti 50 ştat üzrə konstitusiyalarda da əks edilir. Həmçinin, qeyd edə bilərik ki, Amerika şəhərləri bələdiyyələr tərəfindən idarə edilir və belə olan halda bələdiyyələr Amerikanın müxtəlif sahələri üzrə fəaliyyət göstərən korporasiyaların hüquqlarına malikdir. Amerika bələdiyyələri i müxtəlif mülkiyyətə tam sahib olmağa, ondan istifadəyə alqı-satqı eyni zamanda, məhkəmədə bu mülkiyyət üzrə cavabdehlik daşımağa müxtəlif , tip müqavilələrin bağlanması və bir çox hüquqlara malikdir. Amerikada yerli idarəçilik sistemi xüsusilə İstiqlal Bəyannaməsinin qəbulundan sonra baş vermişdir və bu sistem də öz növbəsində 3 hissəyə ayrılmışdır. Bunlar müvafiq olaraq Komissiya, Müdir Şura və Mer Şura sistemi olmuşdur. Buna əsasən də qeyd etmək olar ki, Amerikada bələdiyyələrin idarə edilməsi sistemi olduqca mürəkkəbdir və bu sistem özünün 3 əsas xüsusiyyətinə görə təsnif edilir :

1. Bələdiyyələrin idarə edilməsində onların öz səlahiyyətləri çərçivəsində tamamilə müstəqildir ;

2. Yerli özünüidarəetmə orqanlarının bütün səlahiyyətlərinin qanunvericilikdə dəqiq olaraq müəyyən edilmişdir ;
3. Bələdiyyələrin idarə edilməsi sistemində bələdiyyə orqanlarına özlərinin inzibati təsərrüfat müstəqilliyini möhkəmləndirən maliyyə bazarı əsasında fəaliyyət göstərir ;

Müasir dövrdə yerli özünü idarəetmənin 3 əsas sistemi müəyyən edilir ki, bunlar

- ingilis-sakson ;
- fransız ;
- alman sistemidir

Elə haqqında danışdığımız Amerika başda olmaqla, Kanada, Avstraliya, Yeni Zelandiya və bir sıra ölkələrdə birinci qeyd etdiyimiz ingilis-sakson sistemi qüvvədədir. Bu sistemin mahiyyəti ondan ibarətdir ki, burada bələdiyyə orqanlarında ümumi hökumət tərəfindən müəyyən edilmiş səlahiyyətli nümayəndənin fəaliyyəti deyil, bələdiyyələr tərəfindən müstəqil sürətdən özlərinin müəyyən etdiyi bələdiyyə işçiləri rəhbərlik edirlər.

Yerli özünüidarəetmənin fransız modelində isə digər sistemdən fərqli olaraq, mərkəzi hökumət tərəfindən müəyyən edilmiş nümayəndələr fəaliyyət göstərirlər və belə olduqda isə müəyyən mənada bələdiyyələrin idarəedilməsi tam olaraq müstəqil formada həyata keçirilmir. Lakin onlar ümumi olaraq qanunla qadağan olunmayan müxtəlif sferalar üzrə fəaliyyət göstərə bilirlər. Biz bu sistemə aid olan ölkələr içərisində Yaponiya, İtaliya Fransanı göstərə bilərik.

Yerli özünüidarəetmə sisteminin inkişaf etdiyi dövlətlərdən biri də Almaniya hesab edilir. Almaniyada bu istiqamətdə qanunvericilikdə federasiya subyektlərinin müəyyən ərazi üzrə bölgü məsələlərinin tənzimləyən xüsusi bir bölmə yoxdur və burada geniş yayılmış metod kimi, icraedici və səlahiyyətli hakimiyyətin bölüşdürülməsi ilə bağlı bələdiyyələrin səmərəli idarə edilməsinin təmin edilməsindən ibarətdir. Bu istiqamətdə qanunvericiliyin mahiyyətinə görə, qeyd edə bilərik ki, Almaniya Federativ Respublikasında torpaqlardan müəyyən

dairə və icmalar mövcuddur ki, bu zaman oorada əhali vasitəsilə birbaşa, azad, bərabər seçki yolu ilə müəyyən edilən nümayəndəli orqanlar fəaliyyət göstərirlər.

Bələdiyyələrin idarə edilməsi sistemində beynəlxalq təcrübədən bəhs edərkən İtaliya təcrübəsinə də nəzər salmaq zəruri hesab edilir. İtaliya inzibati ərazi bölgüsündə əyalət, viyalət və kommunalara bölünür. Bu bölgülər üzrə yerli özünüidarə orqanlarının səlahiyyətlərinə onların əhatə etdiyi ərazi çərçivəsində əhalinin bir sıra problemlərinin həll edilməsi, eləcə də şəhərsalma və turizm mehmanxana, kənd təsərrüfatının, müxtəlif mədəniyyət sahələrinin inkişaf etdirilməsi və bu istiqamətdə mərkəzlərin formalaşdırılması, həmçinin xeyriyyəçilik və tibbi yardım məsələlərinin tənzimlənməsi, eləcə də əhalinin müxtəlif xidmətlərdən istifadəsini stimullaşdırılması və digər məsələlər aid edilir.

Ümumilikdə qeyd edə bilərik ki, Avropa yerli özünüidarə Xartiyası bələdiyyə mülkiyyətinin yaradılması və idarə edilməsinin bir sıra prinsiplərini müəyyən etmişdir və bunlar aşağıdakılardan ibarətdir :

- ❖ infrastrukturun tamlığı prinsipi – bələdiyyələrin səlahiyyətləri çərçivəsindən onların malik olduqları resurslar müxtəlif infrastruktur layihələrinin icrası zamanı texnoloji tamlığı təmin etməlidir ;
- ❖ vəsaitlərin kifayətliliyi prinsipi – bu prinsipin mahiyyəti ondan ibarətdir ki, bələdiyyələrin, idarə edilməsi sistemində onlara həvalə edilən vəsaitlərlə fəaliyyətinin və qarşılıqlarına qoyduqları məqsədlərə nail olmağının uyğunluğu əsas götürülür ;
- ❖ ərazidəki resursların məhdudiyətliliyi – bu prinsip əsasən, bələdiyyə nəzdində olan ərazilərdə resurslardan səmərəli istifadənin mahiyyətini və bu istiqamətdə yerli özünüidarəetmə orqanlarının fəaliyyətini əks etdirir.

Bələdiyyələrin idarə edilməsi sahəsində xarici ölkələrin təcrübəsinin təhlili onu deməyə əsas verir ki, yerli özünüidarəetmə sistemi dövlətin ən mühüm dayaq funksiyasını yerinə yetirən elementlərindən biridir.

Müxtəlif unitar dövlətlərinin qanunvericiliyində yerli özünüidarəetmə ilə əlaqədar xüsusi bölmələr yaradılmışdır ki, bunlar da müvafiq olaraq həmin dövlətlərin konstitusiyalarında öz əksini tapmışdır. Buna misal olaraq, İspaniya, Yaponiya, Niderland, konstitusiyalarının göstərə bilərik və bundan əlavə qeyd etmək lazımdır ki, burada əsas məsələ öz konstitusiyalarını avtoritar və totalitar deyil, demokratik yolla yerli özünüidarəetmə konstitusiyalarını formalaşan dövlətlərdən gedir. Bu gün yerli özünüidarə ilə əlaqədar dövlətlərin konstitusiyalarında əks olunan müddəalar konkret qanunvericiliyə əsasən müəyyənləşdirir və hər bir detal üzrə yaradılaraq müxtəlif ərazi vahidlərindən özünüidarənin fəaliyyətini tənzimləyən qanunlarla hamı təmsil olunur. İngilis-sakson sisteminin üstünlük təşkil etdiyi ölkələrdə bələdiyyə fəaliyyətinin hər hansı biri aspektinə uyğun qanunların xüsusi şəkildə qəbulu daha çox üstünlük təşkil edir və belə olan halda yerli orqanların statusu müxtəlif normativ aktlarla formalaşır. Həmçinin, qeyd edə bilərik ki, bələdiyyələrin idarə edilməsi konstitusion hüquq institutları və yerli hakimiyyət orqanlarının fəaliyyətinə həsr edilmiş aktlarla da tənzimlənir.

Böyük Britaniya və bir çox ingilis-sakson ölkələrində hər biri bələdiyyənin xüsusi parlament aktları qəbul edirik ki, bu da bələdiyyələrin öz təşəbbüsləri ilə həyata keçirilir və bələdiyyə şuraları tərəfindən xüsusi qətnamələrinin qüvvəyə minməsi vasitəsilə icra edilir. Bütün bu proseslərdə, Böyük Britaniya, Amerika və digər hüquq ölkələrində bələdiyyə idarəedilməsi zamanı qaydalarının tənzimlənməsində məhkəmə orqanlarını bu istiqamətdə məhkəmə təcrübəsini qeyd etmək mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Bələdiyyələr öz əhatə dairəsi çərçivəsində qəbul edilən qanunlara müvafiq olaraq müxtəlif proseslərin icrası zamanı problemlərin yaranacağı təqdirdə məhkəmələr vasitəsi ilə onların təminatını həyata keçirir, eləcə də bu istiqamətdə əhalinin üzləşdiyi bir çox problemlərin həll edilməsinə nail olurlar.

Bələdiyyələrin səlahiyyəti çərçivəsində olan bir sıra məsələlər, sosial müdafiə və ekoloji proqramlar və eyni zamanda, müxtəlif fəaliyyət sferası daxilində işlər

qanunla tənzimlənir və təcrübələr də göstərir ki, müəyyən mülkiyyətə sahib olmayan bələdiyyələrin maliyyə gücü və dəstəyi olmadan müxtəlif tipli problemləri həll etməsi qeyri mümkündür, belə olduğu halda bələdiyyələrin qeyd etdiyimiz problemləri həll etməsi üçün onların müxtəlif mənbələrə, mülkiyyət obyektlərinə sahib olmaları, eyni zamanda, dövlət büdcəsindən onlara vəsaiti ayrılmasında müxtəlif yardımlar edilməlidir. Bələdiyyələrin normal fəaliyyətinin ölkədə iqtisadi inkişafın təmin edilməsinin başlıca və əsas olduğunu hesab edərək, onların inkişafı üçün xidmət sahələrinin formalaşdırmaq və eyni zamanda resurslarla təmin edilməsində dövlət və özəl qurumları, xidmət sektorunu da bələdiyyələrin tərkibinə verilməlidir.

Müxtəlif ölkələrin təcrübəsinə əsasən qeyd edə bilərik ki, müəyyən Avropa ölkələrində, Amerika, Kanada və digər ölkələrdə demək olar ki, sosial problemlər yoxdur və bu ölkələrdə bələdiyyələrin bu istiqamətdə əsas fəaliyyət sferaları daha çox vətəndaşların təhlükəsizliyini təmin etmək, ölkənin sərhədlərini qorumaq, eyni zamanda ölkədə insanlar arasında sosial ədalətin bərpa olunması, qaydalar çərçivəsində fəaliyyət göstərən müəssisələrdə vergilərin vaxtında toplanması, insanların bərabər hüquqları daha azad və fərvan şəkildə həyat sürməsinə təmin etməkdən ibarətdir. İstər qeyd etdiyimiz ölkələrdə, istərsə də sosial problemlərin mövcud olduğu ölkələrdə bələdiyyələrin idarə edilməsi üçün onların fəaliyyət sferasına daha çox gəlir əldə edəcək mənbələr verilməlidir. Avropanın bir çox ölkələrində bələdiyyələr öz əraziləri üzrə memarlıq işlərinin həyata keçirilməsi, ticarətin tənzimlənməsi, həmin ərazi üzrə vergi məsələləri, eləcə də su kanalizasiya sistemlərinin formalaşması, nəqliyyatın təşkili edilməsi və ya bir çox məsələləri birbaşa nəzarəti həyata keçirirlər.

Bu gün bələdiyyələr yalnız bu ərazi üzrə müxtəlif xidmətlərin təminatçısı və onlara nəzarət funksiyasını yerinə yetirmir, onlar həmçinin yerli əhalinin hüquqlarını qoruyan onlarla daimi əlaqədə olan bir demokratik struktur kimi fəaliyyətini davam etdirir. . Bu orqanlar üzrə seçki prosesində ərazi üzrə əhali tərəfindən birbaşa, ümumi seçki hüququ vasitəsi ilə icra edilməsi, bələdiyyələrin

demokratik əsaslarla fəaliyyətinin bariz nümunəsidir Bələdiyyələrin idarəedilməsi sistemində əlavə sosial təminatların verilməsi, eyni zamanda, təhsil, tərbiyə, mədəniyyət, nəqliyyat və rabitə xidmətləri, mədəniyyət müəssisələrinin inkişafı, yaradılan informasiya və müxtəlif xidmətlərdən operativ istifadənin təminatı, eyni zamanda ölkələrdəki mədəniyyət abidələrinin qorunub saxlanılmasının, KİV-lərin azad bir şəkildə fəaliyyət göstərməsi üçün şərait yaradılmasını, həmçinin bu ərazi üzrə qocalara, valideyn himayəsindən məhrum olmuş şəxslərə yardımların edilməsi bütün bunlarla yanaşı, istedadlı uşaqlara öz bacarıqlarını inkişaf etdirmək üçün şəraitin formalaşması, müxtəlif məşğulluqla əlaqədar xidmətlərin təmin edilməsi, ərazi üzrə infrastrukturun inkişafı kimi məsələləri aid olub, bunların həlli sosial-iqtisadi inkişafda çox mühüm zəruriyyət kəsb edir. Bazar iqtisadiyyatına keçid dövründə yerli özünüidarəetmə orqanlarının düzgün formada fəaliyyət göstərməsi onların təşəkkül tapması öz növbəsində, bazar münasibətlərində genişləndirilməsinə şərait yaradır. Avropa ölkələrində sosial problemlərin azlığı, bələdiyyələrin bu istiqamətdə mütəmadi olaraq gördüyü tədbirlərdən asılı olaraq dəyişir və buna müvafiq olaraq bələdiyyələrin idarə edilməsində sosial tədbirlər aşağıdakılardan ibarətdir :

- aztəminatlı ailələrdə və eləcə də, əlilliyinə, ailə başçısını itirmiş və bu kateqoriyadan olan insanlara pulsuz qidalanma ilə əlaqədar yardım göstərilməsi ;
- çoxuşaqlı ailələrdə ana və uşaqların müdafiəsi məqsədilə onların həyat şəraitinin yaxşılaşdırılması istiqamətində müxtəlif güzəştlərin tətbiqi ;
- dövlət tərəfindən pensiya və müavinatların verilməsi prosesinin icrası həyata keçirilsə də, ehtiyac olduğu təqdirdə valideynlər tərəfindən əlavə yardımların edilməsi
- 

Cədvəl 2.1.1 Bələdiyyə orqanlarının sayı və əhalisi

Ölkələr	Ümumi əhali Mln.nəfər	Bələdiyyələrin sayı	Bələdiyyələrdə orta əhali sayı	Bələdiyyələrin xərci ÜDM-ə %-lə
Sloveniya	2	192	10344	4.9%
Estoniya	1	254	5713	4.9%
Litva	4	56	66300	7.6%
Macarıstan	10	3131	3242	13%
Azərbaycan	9	2735	2962	2%

**Qeyd:** N.A.Novruzov, X.Ə.Hüseynov. Maliyyə.Ali məktəblər üçün dərslik.Bakı, 2007, səh 41

Müasir dövrdə inkişaf etmiş ölkələrin təcrübəsi göstərir ki, bələdiyyə ərazilərində müxtəlif növ ehtiyatların qorunması ilə əlaqədar proqnozların qabaqcadan hazırlanması çox mühüm əhəmiyyət kəsb edir, xüsusilə də su, meşə və torpaq ehtiyatları üzrə layihələrin diqqətlə işlənməsi və bu istiqamətdə görülməli işlərdə maliyyə mənbələrinin olması, təmin edilməsi, sərmayenin həcmi müəyyən edilməlidir. Bununla yanaşı, əhaliyə deyirlər ki, əhalinin rifahı istiqamətində müxtəlif sosial iqtisadi inkişaf proqramlarını icra edərkən və ərazi üzrə məhsul istehsalı müəssisələrin yaradılması istiqamətində də fəaliyyət göstəriirlər.

Mərkəzi Şərqi Avropa ölkələrindən bələdiyyə mülkiyyətinin idarə edilməsi dövlət, bələdiyyə və xüsusi mülkiyyət növlərinə bölünməsi yolu ilə icra edilir. Buna müvafiq olaraq sosialist ölkələrində bəlli edilən idarə edilməsi istiqamətində aşağıdakı məsələlərin həlli çox mühüm əhəmiyyət kəsb edir ;

İqtisadi sahədə səlahiyyətlərin bələdiyyələr və dövlət orqanları arasında bölgüsü – burada əsas məqsəd bələdiyyələrin iqtisadi sahədə fəaliyyətini daha da artırmaq və onların ölkənin iqtisadi inkişafında rolunu stimullaşdırmaqdan ibarətdir ;



- ❖ dövlət mülkiyyəti ilə bələdiyyə mülkiyyətinin fəaliyyətinin bərabər formada və bərabər hüquqlarını tənzimlənməsi sisteminin formalaşdırılması – bəzi Avropa ölkələrində bələdiyyələr çox mühüm məsələləri öz səlahiyyətlərinə götürmüşlər . Bu əsasən enerji daşıyıcıları mənbələrindən istifadə ilə əlaqədar algı satqı, enerji mənbələrinin yaradılması ilə bağlı olan bir sıra Qərbi Avropa ölkələrində icra edilir. Mərkəzi və Şərqi Avropa ölkələrində isə dövlət mülkiyyəti obyektlərinin bələdiyyələrin səlahiyyətinə verilməsi prosesi nisbətən daha ləng baş verir ;
- ❖ bələdiyyələrdə mülkiyyət hüququnun toxunulmazlığının təmin olunması . Bu məsələləri daha çox dövlət tərəfindən bələdiyyələrə əmlakın verilməsi və bələdiyyələrin bu istiqamətdə fəaliyyəti ilə xarakterizə olunur, buna müvafiq olaraq, Avropa yerli özünüidarə Xartiyasında qanunda nəzərdə tutulmuş normalara əsasən bələdiyyələr öz fəaliyyəti çərçivəsində mülkiyyət obyektlərini bura aid etmək olar ;

Qeyd etdiyimiz bütün bu məsələlərlə əlaqədar, həm də onu demək lazımdır ki, ümumilikdə bələdiyyə idarə etməsində hərtərəfli təcrübəyə yiyələnmək, Amerika, İtaliya, Türkiyə, Almaniya, Fransa və digər ölkələrin təcrübəsindən istifadə və bu ölkələrdə bələdiyyə mülkiyyətinin idarə edilməsi ilə bağlı qarşılarına qoyduqları məqsəd və strategiyadan istifadə çox mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Qardaş Türkiyədə yerli idarəetmə ilə əlaqədar məsələlərdə'n bəhs edərkən, həmdə onu qeyd etmək lazımdır ki, o, Türkiyədən yerli idarəçiliyi olduqca mürəkkəb bir sistem əmələ gətirmişdi və bu sistem Osmanlı imperiyası dövründən formalaşmışdır. Buna müvafiq olaraq, yerli özünüidarəetmə özünün aşağıda sadalayacağımız formalarına bölünür :

- ✓ bələdiyyə idarəçiliyi ;
- ✓ vilayət idarəçiliyi ;
- ✓ köy idarəçiliyi ;

Türkiyədə vilayət idarəçiliyi Osmanlı dövründən etibarən formalaşmışdı və bu idarəetmə formasını bələdiyyə idarəetməsindən fərqləndirən əsas xüsusiyyəti

ondan ibarətdir ki, burada rəhbər vəzifə tutan şəxsin mərkəzi hakimiyyətin nümayəndəsi olmasıdır. Bu rəhbər şəxs həm vilayət idarəetməsinə rəhbərlik edir, eyni zamanda yerlərdə mərkəzi hökumətin təmsilçiliyi ilə də məşğul olur.

Bələdiyyə idarəçiliyindən bəhs edərkən qeyd edə bilərik ki, vətəndaşların gündəlik yaşayış şəraitinin normal şəkildə fəaliyyət göstərməsində çox mühüm rol oynayan, bələdiyyələr bütövlükdə ictimai asayişin səviyyəsinin artması, eyni zamanda, şəhərlərin sağlam formada inkişaf etdirilməsi, əhalinin müxtəlif xidmətlərlə təminatı və digər məsələlər də vətəndaşla dövlət arasında qarşılıqlı razılıqlı şəkildə bütün ehtiyaclarına qarşılansında, köməyə ehtiyacı olan insanlara yardım edilməsi və digər məsələlərdə daha diqqətli yanaşırlar. Buna müvafiq olaraq qeyd edə bilərik ki, Türkiyədə bələdiyyələr ümumi dövlət büdcəsindən 5 milyard dolları istifadə edirlər və qeyd etdiyimiz məsələlərin həll edilməsində, həmçinin bələdiyyələr tərəfindən istifadə edilən resursların nəticə etibarilə ölkə iqtisadiyyatının gəlir gətirməsində çox mühüm rol oynayırlar. Bələdiyyələr həmçinin öz yaradıldıqları şəhərdən asılı olaraq 2 hissəyə bölünürlər ki bunlar ;

- böyükşəhər bələdiyyəsi ;
- adi bələdiyyə ;

Dünya iqtisadiyyatının qloballaşdığı bir dövrdə yerli özünüidarəetmə şəhərlər də çox mühüm əhəmiyyətə malikdirlər, çünki müxtəlif dövlətlər arasında mövcud rəqabət hazırda ölkələrdə fəaliyyət göstərən bələdiyyələrdə də inkişaf etmişdir və Belə olduqda, nəticə etibarilə həmin şəhərlərin iqtisadi, sosial və mədəni fəaliyyəti bütövlükdə bu sahələrdəki inkişaf göstəriciləri məhz bələdiyyələrin fəaliyyətindən asılı olaraq dəyişir. Ümumilikdə, inkişaf etmiş dünya ölkələrinin təcrübəsinə əsasən deyə bilərik ki, yerli özünüidarəetmə orqanlarının fəaliyyəti, müasir dövrdə bazar iqtisadiyyatına keçidi şəraitində inkişaf edir və buna müvafiq olaraq da idarəetmənin təşəkkül tapması, bazar münasibətlərinin

genişləndirilməsi ilə paralel olaraq inkişaf edir və ölkə iqtisadiyyatı daha faydalı, daha perspektivli bir töhvə verir.

Bələdiyyə mülkiyyətinin idarə edilməsində beynəlxalq təcrübəyə bəhs edərkən həmçinin, qeyd edə bilərik ki, bələdiyyələrin ərazilərində müxtəlif layihələrin tərtibatı zamanı orada olan su ehtiyatlarının xüsusi olaraq proqnozlaşdırılıb işlənməsində su, meşə və torpaq ehtiyatlarının nəzərə alınması çox mühüm əhəmiyyət kəsb edir və belə proqnozlar verilən zaman təcrübə əhəmiyyəti olan müxtəlif balanslar hazırlanır ki, bunlardan biri də maliyyə balansıdır. Maliyyə balansında müvafiq olaraq bələdiyyələr tərəfindən mövcud sərmayənin həcmi müəyyən edilir və ümumilikdə ayrı-ayrı ölkələrdə bələdiyyə mülkiyyətinin idarəedilməsi zamanı bu sərmayənin həmin ölkənin iqtisadi inkişaf xüsusiyyətlərindən asılı olaraq dəyişir. Həmçinin, qeyd edə bilərik ki, bələdiyyə mülkiyyətinin idarə edilməsinin beynəlxalq ümumi əsaslarını, dövlətin, fiziki və hüquqi şəxslərin mülkiyyətində olmayan ümumi əmlak bələdiyyə mülkiyyəti hesab edilir və müxtəlif ölkələrin qanunvericiliyinə əsasən də bələdiyyə mülkiyyətinin tərkibinə aid edilən əmlakın sahiblik hüququnu bələdiyyənin əsasnaməsində nəzərdə tutulan və buna müvafiq olaraq uyğun səlahiyyətlərə sahib yerli özünüidarəetmə orqanlarına əmanət edilir. Dünya təcrübəsinə istinadən deyə bilərik ki, Avropa yerli özünüidarə Xartiyası da bələdiyyə mülkiyyətini müxtəlif kəndlərə, qəsəbələrə icmalara mülkiyyət hüququ əsasında mənsub olan əmlakı kimi hesab edir.

Müxtəlif dövlətlərdə bələdiyyə mülkiyyətinin idarə edilməsində beynəlxalq təcrübəyə istinad edərkən onun bir sıra ölkələri daha qeyd etmək yerinə düşərdi.

Bolqarıstanda bələdiyyə mülkiyyətinin idarəedilməsi, zamanla da əhalinin qeydiyyata alınması və idarə etmədən müxtəlif xidmətlərdən istifadə üzrə təşkilatlanması çox mühüm rol oynayır. Müxtəlif xidmətlərdən istifadə üzrə vəzifələrin icrasına mərkəzi hökumətin koordinasiyası vasitəsilə həyata keçirilir və burada xüsusilə də ictimai asayişin təmin edilməsi ilə əlaqəli məsələlər bələdiyyə ilə müxtəlif bölgələrdə idarəetmənin tam olaraq təmin edilməsi isə mərkəzi

idarəetmənin səlahiyyəti çərçivəsindədir. Bu istiqamətdə müxtəlif xidmətlər üzrə bələdiyyələrin üzərinə düşən öhdəlikləri yerinə yetirməsi, həmin ərazilərdə xidmətlərinin inkişafına da müsbət təsir göstər. Belə ki, səhiyyə sahələrində bələdiyyələrin əsas öhdəlikləri və dövlətin səhiyyə istiqamətində müəyyən etdiyi siyasətə uyğun məsələləri düzgün formada icra etmək, müxtəlif poliklinikaların açılması, bölgələr üzrə fəaliyyət göstərən səhiyyə təşkilatlarına kömək etmək, eləcə də əlil uşaqlara sosial yardımın, həmçinin sosial əhəmiyyətə malik təşkilatlarla maddi imkanı olmayan insanlarla dəstək olmaq və bir sıra məsələlərlə əlaqəlidir.

Təhsil sahəsində isə bələdiyyələrin xüsusilə məktəbəqədər və ibtidai təhsilin təşkili edilməsi, eyni zamanda məktəblərdə baş verən hər hansı bir problemlər olduğu zaman təhsillə əlaqədar fəaliyyətin tənzimlənməsi ilə əlaqədar məsələləri öz öhdələrinə götürürlər. Bunlarla yanaşı, Mərkəzi və Şərqi Avropa ölkələrində bələdiyyə mülkiyyətinin idarə edilməsi, keçmiş sosialist ölkələri üzrə müəyyən istiqamətdə tənzimlənilir və bu istiqamətdə əsasən, dövlət mülkiyyəti ilə bələdiyyə mülkiyyətinin bərabər hüquqlu tənzimlənmə sisteminin yaradılması ilə qarşılıqlı şəkildə inkişaf edir.

İspaniya təcrübəsinə əsasən, bələdiyyə mülkiyyətinin idarə edilməsindən bəhs edərkən əvvəlcə qeyd etmək lazımdır ki, burada ümumiyyətlə, yerli idarəetmələr, konstitusiyaya əsasən 3 formada müəyyən edilmişdir, bunlar aşağıdakılardan ibarətdir :

1. Rayonlar ;
2. Muxtar əhali ;
3. Bələdiyyələr ;

İspaniyada bələdiyyələrdə qərarverici orqan bələdiyyə məclisi hesab edilir və bələdiyyələrin icraedici orqanı da y müvafiq olaraq bələdiyyə sədridir, onlar da öz növbəsində müavinləri və idarə heyəti ilə birlikdə vəzifə və səlahiyyətləri icrasını həyata keçirdilər. Qeyd etdiyimiz bu vəzifələri isə İspaniya Konstitusiyası ilə tənzimlənilir və Konstitusiyada müxtəlif maddələri üzrə vəzifə və səlahiyyətlər

bölgüsü, müxtəlif idarələrə verilmişdir. Bələdiyyələr səlahiyyətləri çərçivəsində işlərin idarə edilməsi məqsədi ilə daimi əhali ilə qarşılıqlı əlaqədə olub, onların istək və arzularla nəzərdə saxlamalı və buna müvafiq olaraq öz əhali əhatə etdiyi ərazi üzrə sosial iqtisadi siyasət çərçivəsində əhalinin və ümumilikdə şəhərin və ya rayonun mənfəətini daima üstün tutmaq və bir sıra məsələlərini idarəisini həyatı keçirməyi səlahiyyətini malikdirlər.

İspaniyada bələdiyyə mülkiyyətinin idarə edilmə mexanizminə nəzər salsaq görərik ki, burada üç ədəd metropoliten idarəetmə sistemi mövcuddur ki, bunlar da öz növbəsində dövlət idarəetməsinin bir parçası olaraq statistika, ümumi seçkilər, hərbi xidmətdə bir sıra məsələlərin, xidmətlərin reallaşdırılmasının baxırlar. Belə olduqda isə bələdiyyələrin seçki əraziləri öz səlahiyyətləri çərçivəsinə aid olan ərazilər hesab edirlər. İspaniya bələdiyyəsində dövlətin icazəsi ilə referendum da keçirilə bilər, bunun hansı formada tənzimlənməsinə nəzər yetirərək. Belə ki bələdiyyələrdə əhalinin xüsusi maraqlarını əks etdirən və eyni zamanda onların tələbi ilə səs çoxluğu ilə müəyyən qərarların icrasını reallaşdırmaq üçün referendum keçirilir. bələdiyyə rəsmi şəkildə dövlətdən icazə alır və bununla da əhali öz istəklərinin icrası üçün məhz qanuni yolla müraciət edir. Bundan əlavə, haqqında bəhs etdiyimiz muxtar idarələr üzrə əməliyyatların icrasında dövlətin hər hansı bir nəzarət mexanizmi qüvvədə deyildir və yalnız yerli özünü idarə etmələri üzərində olan dövlətin müəyyən hüququ vardı. İspaniya Konstitusiyasına görə də muxtar idarələrin fəaliyyətinə sadəcə, müəyyən hallarda Konstitusiya Məhkəməsi vasitəsilə nəzarət edilə bilər.

## **2.2. Azərbaycanca bələdiyyə mülkiyyətinin idarə edilməsinin müasir vəziyyətinin təhlili**

Tədqiqat işinin əvvəlki bölmələrində yerli özünü idarəetmənin nəzəri əsaslarına, müxtəlif ölkələrdə bələdiyyə mülkiyyətinin idarə edilməsi xüsusiyyətlərinə, onların Azərbaycana tətbiqi məsələlərinə tədqiq etmişik. Ölkəmizdə bələdiyyə mülkiyyətinin idarə edilməsinin müasir vəziyyətinə gəldikdə isə, əvvəlcə Azərbaycanda yerli özünüidarəetmə təcrübəsi və yaranması tarixinə nəzər salmaq. Hələ qədim dövrlərdən Səfəvilər vaxtından da Azərbaycan dövlətçilik tarixində yerli özünüidarəetmə çox mühüm əhəmiyyətli yer tuturdu.

O dövrdə Azərbaycanın bəylərbəyliyə bölünmüşdü və bunlar da öz növbəsində mahallara bölünür və buna müvafiq olaraq daha vilayətlər bəylərbəyinin idarəçiliyi altında idi və ölkədə idarəetmə sistemi bu şəkildə həyata keçirilirdi, həmçinin mahalların başında mahal naibləri dururdu, müvafiq olaraq şəhərlər kələntərlər tərəfindən idarə olunurdu, məhəllələrə ağsaqqallar rəhbərlik edir və onlar həmin məhəllələrdə ümumi məsələlərin həll edilməsinə, yolların abadlaşdırılması və bir çox məsələlərdə əvəzsiz rol oynayırdılar.

Bununla yanaşı qeyd etmək lazımdır ki, ölkəmiz müstəqilliyini bərpa etdikdən sonra qarşıdan çox mühüm məsələlərin həlli, əsasən də bazar iqtisadiyyatının qurulması və yerli özünü idarəetmə prinsiplərinə əsaslanan Sistemin formalaşdırılması zəruriyyətə çevrilmişdir. Belə ki, müstəqillik əldə etdikdən sonra ölkəmizdə bazar münasibətlərinin qurulmasında əldə edilən nailiyyətlərlə də özünü sübut etmişdir.

Eyni zamanda, ölkəmizdə iqtisadi və siyasi vəziyyətin dəyişməsi, müxtəlif mülkiyyət formalarının yaranması, hakimiyyət və idarəetmə səviyyələri arasındakı əsas və icra edilməli funksiyaların müəyyənləşdirilməsi, dövlət idarəetməsi və yerli idarəetmə səviyyəsində elementi ilə deyil, proseslərin tənzimlənməsi kimi məsələlərə artıq diqqət mərkəzində olmuşdur və bu istiqamətdə hüquqi baza da formalaşmağa başlamışdır. Müasir dövrümüzdə yerli özünüidarəetmə orqanları

timsalında bələdiyyələrin idarə edilməsində mövcud vəziyyətə baxsaq əvvəla, qeyd edə bilərik ki, konstitusiyaya görə, ölkədə dövlət orqanları sisteminin mövcud vəziyyətdə hakimiyyət bölgüsü prinsipi əsasında həyata keçirilir. Ölkəmizdə yerli özünüidarəetmə və buna müvafiq olaraq, bələdiyyə mülkiyyətinin formalaşdırılması məsələləri əvvəllər daha ləng inkişaf edirdi, çünki ölkəmizdə dövlət quruculuğunun əsaslarının formalaşdırılması, ilk dövrlərdə daha aktual hesab edilirdi.

Lakin daha sonralar bələdiyyə mülkiyyətini idarə edilməsi, eyni zamanda, özünüidarəetmə sisteminin formalaşması ilə əlaqədar bir çox islahatlar həyata keçirildi və bunların da nəticəsi olaraq hal hazırda dövlət idarəçiliyində dünyəvi, hüquqi, demokratik prinsiplərə əsaslanan bir idarəetmə sisteminə üstünlük verilir. Həmçinin qeyd edə bilərik ki, bir çox ölkələrdə olduğu kimi, müasir dövrdə Azərbaycanda da bələdiyyələrin formalaşarkən idarəçilik mexanizmində müəyyən dövrlərdə çox ciddi nöqsanlara yol vermişdir, lakin zaman ərzində idarəetmə təkmilləşdikcə bu nöqsanları əldə edilən təcrübə hesabına aradan qaldırılmışdır. Bu gün bələdiyyələrin idarə edilməsində onların nəzdində olan müəssisələr, təşkilatlar müxtəlif obyektlər bələdiyyələrin mülkiyyəti hesab edilirlər, onlar bələdiyyələrin ərazisi çərçivəsində olan müxtəlif formada idarə edilir. Bu obyektləri bələdiyyələr tərəfindən idarə edilsə də bəzi dövlətə əhəmiyyətli hesab edilən obyektlər, baxmayaraq ki, onlar bələdiyyələrin ərazisində yerləşir, ancaq onlara birbaşa olaraq dövlət tərəfindən nəzarət həyata keçirilir.

Bələdiyyələr formalaşarkən bir sıra meyarlar burada çox mühüm rol oynayır ki, bunlara misal olaraq ərazi meyarına və iqtisadi meyarları, ümumilikdə müxtəlif meyarları göstərə bilərik. Bu meyarların arasında ərazi meyarını xüsusilə qeyd etmək lazımdır ki, yerli özünüidarəetmə orqanlarının öz əhatə çərçivəsi, onların fəaliyyətinə çox ciddi şəkildə təsir edir. Bələdiyyələrin nəzdində olan bu ərazilərdə infrastrukturun mövcud vəziyyəti, əhalinin yaşayış tərzini, eyni zamanda bələdiyyələrin icrası səlahiyyətində olan müxtəlif işlər icra prosesi bələdiyyələrin səlahiyyətində olan bu ərazilərdə onların fəaliyyət istiqamətinə təsir edir.

Bələdiyyələrin funksiyaları yalnız iqtisadi meyarlarla deyil, eyni zamanda, müxtəlif qeyri iqtisadi meyarları özündə əks etdirən mənəvi proseslərlə də əhatə olunmuşdur buna misal olaraq ölkədə formalaşmış mənəvi dəyərlərin inkişafının müəyyən mənada bələdiyyələrin səlahiyyətlərinə aid edilməsi məsələləri də çox mühüm rol oynayır. Bələdiyyələr öz ərazilərində əhalinin təhsilə daha da cəlb edilməsini, daha çox insanın təhsil almasına, məşğulluğun təmin edilməsini, müxtəlif xidmətlərin formalaşması və inkişafını təmin etməlidirlər. Bütün bu qeyd etdiyimiz yerli əhəmiyyətli məsələlər bələdiyyələrin fəaliyyətindən sadalayacağımız proseslərin təmin olunmasını zəruri edir : (32, səh 25)

- bələdiyyələr vasitəçiliyi ilə yerli məsələlərin həll edilməsinin əhəmiyyəti ;
- əhalinin yerli özünüidarəetmə orqanları ilə qarşılıqlı və sıx əlaqəsinin təmin olunması ;
- əhalinin bələdiyyələrlə qarşılıqlı münasibətində onların maraqlarının nəzərə alınması və müdafiə edilməsi

Sadaladığımız bu amillər bələdiyyə fəaliyyətinin ümumi prinsipləri ilə qarşılıqlı şəkildə əlaqəlidir. Bu prinsiplər öz növbəsində yerli özünü idarəetmənin funksiyaları ilə daha sıx şəkildə əlaqəli olub ümumilikdə bələdiyyə fəaliyyəti nəzdində yerli əhəmiyyətli məsələlərin həllində əhalinin mənafeyinin təmin olunması ilə yanaşı, onların həyati əhəmiyyətli sosial məişət, mədəni və digər xidmətlərdən istifadəsi zamanı meydana çıxan problemlərin həll edilməsində mühüm rol oynayır.

Bələdiyyələrin formalaşdığı ilk dövrlərdə bələdiyyələr və dövlət icra hakimiyyəti orqanları arasında müxtəlif anlaşılmazlıqlar mövcud idi və bu anlaşılmazlıqlar xüsusilə də yerli özünüidarəetmədə vəzifələrin bölgüsü zamanı özünü daha çox əks etdirir. Bələdiyyələr müasir dövrdə yerli özünüidarənin iqtisadi əsası hesab edilir. “Bələdiyyələrin statusu haqqında Azərbaycan Respublikası Qanununda 2 bələdiyyə mülkiyyəti ilə əlaqədar bir çox məsələlər müəyyən olmuşdür xüsusilə də onun özəlləşdirilməsi məsələləri öz əksini tapmışdır.



Bələdiyyə qurumların nəzdində olan mülkiyyət obyektləri özəlləşdirilən zaman burada bütün vəsaitlər yerli büdcəyə daxil olur. Bələdiyyə əmlakının özəlləşdirilməsi, nəticə etibarilə bələdiyyə qurumlarının maliyyə imkanlarını artırmaqla yanaşı, onların sərəncamında olan mənfəətlə işləyən müəssisə və obyektlərin fəaliyyətinə çəkilən müxtəlif xərclərdən azad olmasına da gətirib çıxarır.

Ümumilikdə qeyd edə bilərik ki, yerli özünüidarətmə, əhalinin problemlərinin həll edilməsində daha yaxından iştirak edir və buna müvafiq olaraq yerli məsələlərin idarətmə orqanları tərəfindən həll edilməsinin prinsipləri aşağıdakıların təmin edilməsini əks etdirir. Bunları sadalayaq :

- bələdiyyə orqanlarına həvalə edilmiş yerli məsələlərin icrasının səmərəliliyi;
- bələdiyyələrin ərazisində yaşayan əhalinin maraqlarının nəzərə alınması və bələdiyyə qurumları tərəfindən bu istiqamətdə fəaliyyətin daha da artırılması
- əhalinin yerli özünüidarətmə orqanları ilə daimi əlaqələrinin mövcud olması ;
- bələdiyyələrin fəaliyyət dairəsi çərçivəsində baş verən problemləri aradan qaldırmaq istiqamətində operativ tədbirlərin icra edilməsi ;

Qeyd etdiyimiz məsələlərə uyğun olaraq, müasir dövrdə bələdiyyələr öz fəaliyyətləri ilə əlaqədar konkret strategiya formalaşdırmalıdırlar. Formalaşdırılan bu strategiya bir sıra məsələləri əhatə etməlidir: Bunlar aşağıdakılardan ibarətdir :

- Strategiya dedikdə hər şeydən əvvəl bələdiyyələrin əsaslandırılmış bir-biri ilə əlaqəli şəkildə uzunmüddətli inkişafa xidmət edən fəaliyyət sferası başa düşülür ;
- Strategiyanın tətbiq etmək üçün onun bələdiyyələr öz ehtiyatlarını dəyərləndirərək, ətraf mühitin və əhalinin problemlərinin qavramaq qabiliyyəti ilə uyğun şəkildə daxili mexanizmlərdən istifadə edərək öz fəaliyyətlərinin nəticələrini əvvəlcədən proqnozlaşdırmalıdırlar ;

- Qarşıya qoyulan strategiya və fəaliyyətin istiqamətlərinə müvafiq şəkildə üçün maddi və digər ehtiyatlar haqqında məlumatlar tam olaraq məlumat əldə edilərək ən səmərəli üsullardan istifadə edilməlidir ;
- Hər bir ərazi üzrə inkişaf konsepsiyaları hazırlanmalı və bu konsepsiyalar hazırlanarkən aşağıdakı xüsusiyyətləri diqqət mərkəzində saxlanılmalıdır.

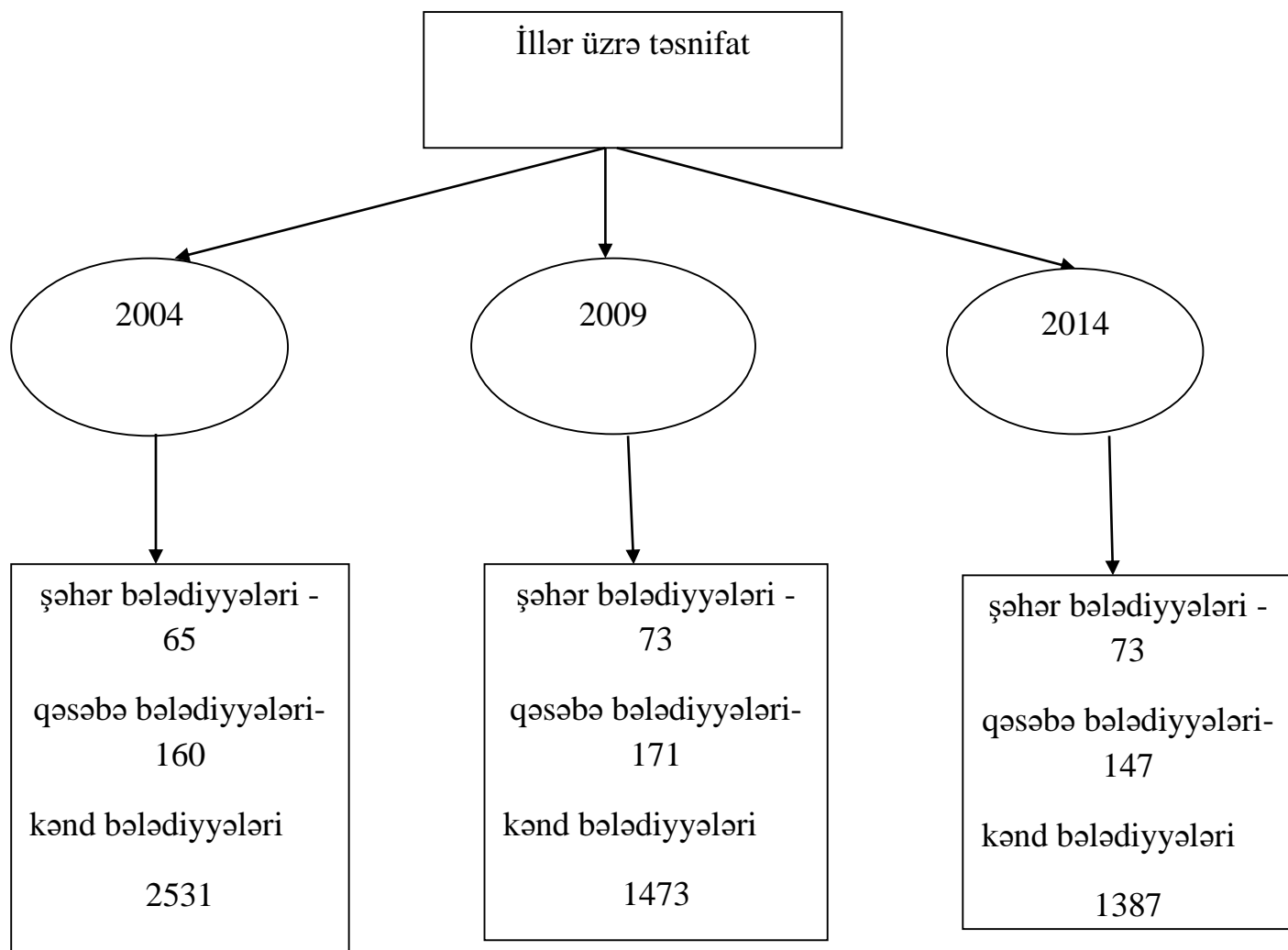
1. sosial infrastruktur ;
2. əhalinin məşğulluq sektoru ;
3. iqtisadi baza ;
4. əhalinin sosial müdafiəsi və həyat səviyyəsi ;
5. ətraf mühitin ekoloji vəziyyəti ;

Bu konsepsiyaların hazırlanması ilə bağlı perspektiv inkişaf mərhələləri isə aşağıdakılardan ibarətdir :

- ❖ mühəndis infrastrukturunu və ekologiyanın yaxşılaşdırılması ;
- ❖ əhalinin sosial iqtisadi problemlərinin həlli istiqamətində müxtəlif tədbirlərin həyata keçirilməsi ;
- ❖ iqtisadi bazanın və sosial infrastrukturun daha da təkmilləşdirilməsi ;
- ❖ demoqrafik vəziyyətin sabitləşdirilməsi.

Müstəqilliyin ilk illərində “Bələdiyyələrin statusu haqqında qanuna” əsasən, Azərbaycandan fəaliyyət göstərən 2667 bələdiyyəyə baxmayaraq, 2010-2014-cü illər ərzində bələdiyyələrin birləşmə prosesi baş tutdu və buna əsasən 200-ə yaxın bələdiyyə birləşdi və onların sayı 1607 bələdiyyə orqanına qədər azaldı. Müstəqilliyi müxtəlif dövrlərində bələdiyyələrin tərkibinə nəzər salsaq qeyd edə bilərik ki, onlar aşağıdakı formada təsnifləşdirilmişdir.

### **Sxem 2.2.1**



**Qeyd :**Bələdiyyələrin illər üzrə təsnifatı

Bütün bu illər ərzində respublikamızda bələdiyyə mülkiyyətinin idarə edilməsi ilə əlaqədar mövcud vəziyyətin təhlili edərək hər şeydən əvvəl qeyd etmək lazımdır ki, bələdiyyə orqanları ayrıca müstəqil şəkildə hüquqi şəxs formasında təmsil olunduqlarına görə onlar özlərinin müstəqil yerli büdcəsinə sahib olurlar və buna əsasən də Konstitusiya çərçivəsində müəyyən edilmiş səlahiyyətlərlə öz maliyyə vəsaitlərindən istifadə edirlər. İndiki dövr də da bələdiyyələr özünüidarəetmə prinsiplərini əsas tutaraq, özlərinin əhatə çərçivəsində yerli əhalinin, ərazidə yaşayan insanları müəssisə və təşkilatların mövcud problemlərin aradan qaldırmaq məqsədilə öz vəsaitlərindən istifadə edirlər. Belə ki, Dövlət Statistika Komitəsinin məlumatlarına əsasən, müxtəlif illərdə ölkəmizdə yerli büdcənin gəlirləri stabil qaydada mütəmadi şəkildə artmışdır. Belə ki, əgər 2005-ci ildə yerli büdcənin gəlirləri 24327,3 min manat artaraq müvafiq olaraq, bələdiyyə büdcəsinin gəlirlərində vergidən daxilolmaların xüsusi çəkisi 25.6%, digər

vergilərin xüsusi çəkisi 8.8% təşkil etmişdirsə, 2014-cü ildən etibarən ümumi olaraq respublika üzrə bələdiyyələrin cəmi büdcəsi 48.7 milyon manat təşkil etmişdir. Həmçinin, haqqında bəhs etdiyimiz “Bələdiyyələrin statusu haqqında” qanunun 33-cü maddəsində məhz bələdiyyə mülkiyyətinin tərkibinə daxil edilən yerli büdcə vəsaitləri, büdcədən kənar fondları, bələdiyyə əmlakı, bələdiyyə mülkiyyətin idarə edilməsi ilə əlaqədar maliyyə vəsaitlərinin tənzimlənməsi, yerli vergi və ödəniş kimi məsələlər öz əksini tapmışdır.

**Cədvəl 2.2.2**

Bələdiyyə büdcələrinin gəlirləri üzrə ümumi göstəricilər			
İqtisadi rayonlar	Bələdiyyələrin sayı	Hesabat dövr ərzində daxil olan	Ilin əvvəlin
			Daxil olmalar

Ölkə üzrə, cəmi	1607	8294.1	30803.9
Naxçıvan MR	171	197.5	820.6
Bakı şəhəri	53	225.7	8425.6
Abşeron iqtisadi rayonu	30	1110.5	6460.
Sumqayıt şəhəri	3	302.9	1030.7
Şəmkir rayonu	42	110.8	471.9
Gəncə-Qazax	265	742.4	2 816.9
Göygöl rayonu	24	74.1	320.7
Tovuz rayonu	41		280.2

		123.2	
Ağstafa rayonu	29	4 1 . 4	162.7
Xızı rayonu	12	73.7	141
Balakən rayonu	20	174	441
Yardımlı rayonu	30	7	80

**Qeyd:**Bələdiyyə büdcələrinin gəlirləri üzrə ümumi göstəricilər (2, səh 15)

Müasir dövrümüzdə bələdiyyə mülkiyyətinin idarə edilməsindən bəhs edərkən bura daxil olan torpaqların mənsubiyyəti və bunun Konstitusiya qanun və normativlərlə tənzimlənməsini qeyd etmək də çox mühüm əhəmiyyət kəsb edən məsələlərdən hesab edilir. Bələdiyyələrin ərazilərinə daxil olan torpaqlar və eləcə də müxtəlif ehtiyatlardan səmərəli formada istifadə etmək bələdiyyələrin torpaq üzərində mülkiyyətinin qanunvericilik çərçivəsində müəyyən edilməsində çox mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Torpaq üzərində mülkiyyət hüququ bələdiyyələrə dövlət tərəfindən ayrılan torpaqlar hesabına, həmçinin həmin ərazidə yerləşən digər mülkiyyətçilərdən sərəncamına keçən torpaqları hesabına formalaşır. Torpaq bələdiyyə mülkiyyətində olan mülkiyyət hüququnun obyektini hesab edilir və mülkiyyətçinin müxtəlif formada torpaq sahəsinə sahib olmaq, ondan istifadə etmək və bir sıra müxtəlif hüquqları vardır. Buna müvafiq olaraq da ümumilikdə qeyd edə bilərik ki, bələdiyyə mülkiyyəti öz nəzdində olan torpaqlar bir neçə formada təsnifləşdirirlər ki, bunlar aşağıdakılardan ibarətdir :

- ✓ hüquqi və fiziki şəxslərin istifadəsində olan torpaqlar ;
- ✓ ümumi istifadədə olan ;
- ✓ və ehtiyat fondu torpaqları

Müvafiq olaraq ehtiyat fondu torpaqlarından sadələdiqlərimiz aid edilir :

1. hüquqi və fiziki şəxslərin istifadə hüququna xitam verilən torpaqlar ;

2. perspektivli inkişaf məqsədi ilə müxtəlif yaşayış məntəqələrindən cəlb edilən torpaqlar ;
3. son olaraq ehtiyat məqsədləri üçün ayrılan bələdiyyə ehtiyat fondu torpaqları ;

“Bələdiyyə torpaqlarının idarə edilməsi haqqında qanunda” müvafiq olaraq bələdiyyələrin torpaq üzərində mülkiyyəti ilə əlaqədar hüquqlarının qorunması, dövlət tərəfindən tanınması ilə əlaqədar ümumilikdə torpaq münasibətləri ilə bağlı bütün məsələlərin həlli istiqamətində normativlər toplusunu özündə əks etdirir. Yalnız bu qanun deyil, eləcə də bələdiyyə mülkiyyətinin idarə edilməsində çox mühüm rol oynayan torpaq haqqında ümumiyyətlə, istər “Torpaq bazarı”, “Torpaqların münbitliyi haqqında” müxtəlif dövrlər ərzində qəbul edilən qanunlar torpaq üzərində mülkiyyət və yerli özünüidarəetmə orqanlarının bu istiqamətdə müxtəlif məsələlərin həll edilməsində çox mühüm rol oynayır.

Bələdiyyə mülkiyyətinin idarə olunması məsələlərində müvafiq icra orqanları bir sıra səlahiyyətlərə malikdir ki, bunların içərisində bələdiyyə əmlakının özəlləşdirilməsi, eyni zamanda, bələdiyyə mülkiyyəti nəzdində olan əmlak haqqında müxtəlif əqdlər bağlamaq , özəlləşdirilən əmlakdan istifadə şərtlərinin müəyyən edilməsi ilə əlaqədar məsələlər icra orqanı ilə əhali arasında müəyyən edilir. Baxmayaraq ki, bələdiyyə mülkiyyətinin tərkibinə daxil edilən əmlak haqqından müvafiq olaraq bələdiyyələr mülkiyyət hüququnun icrasını həyata keçirirlər, lakin ümumilikdə, bələdiyyə əmlakının toxunulmazlığına dövlət tərəfindən təminat verilir. Bütün bu qeyd etdiyimiz Bu məsələlərlə əlaqədar ümumilikdə bələdiyyə sisteminin formalaşması və bələdiyyə mülkiyyətinin idarə edilməsi istiqamətində Azərbaycanda Milli Məclis tərəfindən hüquqi bazanın formalaşması istiqamətində bir sıra qanunverici aktlar müxtəlif dövrlər ərzində qəbul edilmişdir.

## Şəkil 2.1.1. Bələdiyyə büdcələrinin gəlirləri

Ölkə üzrə  
Bələdiyyə büdcələrinin gəlirləri

Göstəricilərin adları	Hesabat rübü erzində daxil olmuş	İlin əvvəlindən		
		Daxil olmuşdur	Əvvəlki ilin eyni dövrü ilə nisbətən faizlə	Büdcə gəlirlərinin yekununda xüsusi çəkisi
Yerli budcenin gəlirləri cəmi	8294.1	30803.9	62.8	100.0
Vergidən daxil olmalar	4223.5	11580.7	96.3	37.6
fiziki şəxslərdən torpaq vergisi	2126.1	5281.3	76.8	17.1
fiziki şəxslərdən əmlak vergisi	2027.2	5928.3	130.7	19.2
yerli əhəmiyyətli tikinti materialları üzrə mədəni vergisi	69.9	370.8	60.2	1.2
bələdiyyə mülkiyyətində olan müəssisə və təşkilatlardan mənfəət vergisi	0.3	0.3	75	0.0
Vergi olmayan gəlirlər	3727.0	17894.1	50	58
bələdiyyə mülkiyyətinə daxil olan əmlakın istifadəsindən gələn gəlirlər	1.7	1.7	12	0
küçə reklamının yerləşdirilməsi və yayımı üçün ödənişlər	63.8	289.4	112.5	0.9
avtomobillərin dayanacaqları üçün ödənişlər	51.9	173.5	116.1	0.6
bələdiyyə əmlakının və torpağın özəlləşdirilməsindən və icarəyə verilməsindən gəlirlər	2849.8	10.300.6	41.3	33.4

Qeyd : [http://www.stat.gov.az/source/finance/az/bul/belediyye\\_2015.pdf](http://www.stat.gov.az/source/finance/az/bul/belediyye_2015.pdf) səh 11

Bələdiyyələrin maliyyə təminatının tənzimlənməsi, xüsusilə də gəlir xərclərinin uyğunluğunun təmin edilməsi ilə əlaqədar, eyni zamanda dövlət tərəfindən də bələdiyyələrə daima müxtəlif yardımlar göstərilir. Eyni zamanda, yerli büdcənin əsas gəlir mənbələrindən hesab edilən tənzimlənən gəlirlərə də mərkəzin büdcələrdən qarşılıqlı hesablaşmaların görə alınan müxtəlif vəsaitlər, həmçinin dotasiyalar və subvensiyalar və müxtəlif maliyyə resursları aid edilir. Qeyd etdiyimiz bu məsələləri ümumiləşdirərək biz müxtəlif illər üzrə yerli idarəetmə orqanlarını ümumi rayonlar üzrə əks olunmuş gəlir və xərclərə nəzər saldıq.

Bələdiyyə mülkiyyətinin idarəedilməsi prosesində yerli büdcənin istər gəlir, istərsə də xərc məsələləri “Bələdiyyələrin maliyyə əsasları haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanununa uyğun formada bələdiyyələr tərəfindən müəyyən edilir. Yerli özünüidarəetmə sistemində yerli büdcənin inkişaf perspektivi bələdiyyə mülkiyyətinin idarə edilməsində çox mühüm yer tutur və bu baxımdan da yerli büdcənin formalaşması həmin istiqamətdə gəlirlərin təhlili və xərclərin gəlirləri uyğunluğunun təmin edilməsi və bələdiyyələrin yetərinə maliyyə vəsaiti əldə etməsi kimi məsələlər istənilən dövr üçün aktual hesab edilir.

### **III FƏSİL. AZƏRBAYCANDA BƏLƏDİYYƏ MÜLKİYYƏTİNİN İDARƏEDİLMƏSİ MEXANİZMİ VƏ ONUN EFEKTİVLİYİ**

#### **3.1. Bələdiyyə mülkiyyətinin idarə edilməsi mexanizminin effektivliyinin**

Bələdiyyə mülkiyyətinin idarə edilməsi mexanizmindən danışmadan əvvəl qeyd etməliyik ki, yerli özünüidarənin iqtisadi məzmunu, əhalinin müxtəlif bələdiyyə orqanları üzrə istehsal münasibətləri və iqtisadi maraqların təmin olunmasını özündə əks etdirir. Bununla yanaşı, burada istehsal münasibətləri, əhalinin müxtəlif fəaliyyət məqsədlərinin müəyyənləşdirilməsi və bununla da ərazinin sosial iqtisadi inkişafına nail olunması kimi məsələlər aktuallıq kəsb edir. Bələdiyyə mülkiyyətinin idarə edilməsində effektivliyin əldə olunmasında,



ümumilikdə ölkənin sosial-iqtisadi inkişafı, başda olmaqla, rayon və şəhərlərin inkişafına şərait yaradır. Yerli özünüidarəetmənin və dövlət hakimiyyətinin qarşılıqlı fəaliyyəti nəticəsində bələdiyyə orqanlarının sosial-iqtisadi inkişafda rolu nəticə etibarilə dövlət və yerli özünüidarəetmə orqanları arasında mexanizmlərin formalaşdırılmasını tələb edir. Əhalinin məşğulluq səviyyəsi və bələdiyyə orqanlarının fəaliyyət göstərdiyi sahə üzrə ümumilikdə sosial iqtisadi vəziyyət həmin ərazi üzrə müəssisələrinin maliyyə vəziyyətindən asılı olaraq dəyişir.

Ümumilikdə qeyd edə bilərik, bələdiyyə iqtisadiyyatı müəyyən olunmuş bu ərazi üzrə əhaliyə müxtəlif xidmətlər göstərən və onların tələbatlarının ödənilməsi ilə əlaqədar iqtisadiyyatdır. Belə olduqda isə bələdiyyə iqtisadiyyatının predmeti kimi iqtisadi resurslardan səmərəli formada istifadə etmək və bütün mövcud resursların cəlb edilməsi ilə əlaqədar fəaliyyət başa düşülür. Bələdiyyələrin iqtisadi siyasətinin məzmunu da məhz elə bu resurslardan səmərəli istifadə təşkil edir. Ölkəmizin sosial-iqtisadi inkişafında bələdiyyələrin rolundan bəhs edərkən qeyd etmək lazımdır ki, bələdiyyələr həyata keçirdikləri iqtisadi siyasətin fəaliyyəti əslində dövlətin yerinə yetirdiyi siyasətin kiçildilmiş modeli hesab edilir və buna görə də, dövlət hakimiyyəti və yerli özünüidarəetmə orqanlarının qarşılıqlı fəaliyyəti, ümumilikdə ölkədə gedən proseslərə ciddi şəkildə təsir göstərir. Buna görə də dövlət tərəfindən idarəetmə zamanı yerinə yetirilən müxtəlif prinsiplər və həyata keçirilən tənzimləmə və təsərrüfatçılıq funksiyalarını bələdiyyələrin iqtisadi siyasətində də tətbiq edilir. Sadaladığımız bu 2 funksiyadan təsərrüfatçılıq funksiyası bələdiyyələrin fəaliyyətinin fasiləsiz formada təmin olunmasında və ümumilikdə yerli idarəetmədən idarəetmə mexanizmi üzrə effektivliyin əldə olunmasında çox mühüm əhəmiyyət kəsb edir.

Bələdiyyə təsərrüfatlarının fəaliyyət mexanizminin bir sıra spesifik xüsusiyyətləri vardır. Bələdiyyə təsərrüfatı üzrə isə müəyyən olunmuş ərazidə fəaliyyət göstərən müxtəlif idarələrin müəssisə və təşkilatlarla məcmusunu özündə əks etdirir. Bu strukturlar isə ümumilikdə əhalinin ictimai tələbatların ödənilməsi istiqamətlənən fəaliyyəti icra edirlər. Yerli özünü idarənin dövlətdəki mövqeyinin

xüsusiyyətləri və ümumilikdə bələdiyyə təsərrüfatının da buna uyğun şəkildən xüsusiyyətlərinin formalaşmasına səbəb olur. Belə ki, yerli özünüidarəni bir təsərrüfat subyekti kimi özünə məxsus normal qaydalar çərçivəsində fəaliyyət göstərir və 2 tip elementlərini daşıyır. Bu nöqteyi nəzərdən bu bələdiyyələr də bir tərəfdən hakimiyyəti orqanı kimi çıxış edərək onlar tərəfindən hər hansı bir qərarların qəbul edilməsi zamanı həmin ərazi üzrə onlara ümumilikdə, hər kəs ona tabe olmağa məcburdur, digər tərəfdən isə bələdiyyələr və əhalinin ehtiyaclarının ödənilməsi istiqamətində istehsal prosesini təşkil edən təsərrüfat subyekti kimi təmsil olunurlar. Bu xüsusiyyət isə bələdiyyələri ikili təbiətinin olmasından, özəl və dövlət xüsusiyyətlərinə malik olmasını əsas daşıyıcısı kimi çıxış etməsinə gətirib çıxarır.

Bələdiyyə təsərrüfatı, özəl təsərrüfatlardan fərqli olaraq daha çox yerli məsələlərin həll edilməsi istiqamətində fəaliyyət göstərərək mənfəət əldə etməyi güdmür. Bələdiyyə təsərrüfatı öz səlahiyyəti çərçivəsində müxtəlif resurslar üzərində müstəqil formada sərəncam verə bilmək hüququna malik olub müstəqil və bərabərhüquqlu subyekt kimi fəaliyyət göstərir. Bu qeyd etdiyimiz fəaliyyət ilə əlaqədar olaraq da məhz bələdiyyə təsərrüfatının fəaliyyət nəticələrinin bölüşdürülməsi də ictimai əhəmiyyət kəsb edir.

Bələdiyyələrin idarə edilməsinin sistemli təhlili ümumi və hərtərəfli təhlili aparmaq yolu ilə həyata keçirilir və belə olduqda isə, xüsusilə də çox mərhələlik prinsipinə üstünlük verilir. Bələdiyyələrin fəaliyyətindən, qarşılıqlı qoyduqları məqsədlərə nail olmaq üçün bütün prosesləri elmi təhlil formasından araşdırılır. Təhlil nəticəsində əldə olunan optimal bir variant seçilir və bundan istifadə edilərək, bələdiyyələrin hansı işləri görəcəyik və həyata keçirəcəyi bu işlərdən nə dərəcədə maksimal fayda əldə edəcəyi müəyyən edilir. Belə elmi əsaslarla icra edilən təhlil zamanı bələdiyyələrin idarə edilməsi daha sistemli olur və bu da onların inkişafına şərait yaradır. Bələdiyyələrin idarəedilməsində komplekslik prinsipi idarəetmə strukturlarının qurulmasında, obyektivliyin təmini baxımından çox mühüm əhəmiyyət kəsb edir və buna müvafiq olaraq qeyd edə bilərik ki, hər

şeydən əvvəl, bələdiyyələrin idarə edilməsində bu strukturun təhlili zamanı müxtəlif funksiyaların həyata keçirilməsi zəruri hesab edilir.

Azərbaycan Respublikasında “Bələdiyyələrin statusu haqqında qanunda” əks olunmuşdur ki, dövlət hakimiyyəti öz funksiyalarının bir qisminin bələdiyyələrə icra edilmək məqsədi ilə həvalə edə bilər. Bu proseslər daha çox da dövləti əhali istiqamətli həll edilməli, sosial təminatla bağlı və ümumilikdə mülkiyyətin hərəkətinin uçotu və əhalinin tələbatlarına istiqamətlənmiş fəaliyyət növlərinə aid edilir. Yerli özünüidarəmə orqanlarının birinci xüsusiyyəti, bir tərəfdən onların yerli hakimiyyət orqanı kimi çıxış edərək müəyyən qərarların verilməsində sərbəst formada fəaliyyət göstərməsi və tələbatların ödənilməsi istiqamətində verdiyi qərarların ümumilikdə bütün təsərrüfat subyektləri tərəfindən məcburi qaydada yerinə yetirilməsini əks etdirir. İkinci xüsusiyyəti kimi isə təsərrüfat subyekti kimi yerli özünüidarətmə orqanı aşağıdakı formada təmsil olunur :

1. Bələdiyyə mülkiyyətində olmasa da, ictimai tələbatların ödənilməsi istiqamətində fəaliyyətlə məşğul olan ;
2. Bələdiyyə mülkiyyətində olan ;
3. Bələdiyyə mülkiyyətində olmayan təşkilat idarə edir, müəssisələrlə münasibətlərin mövcud müxtəlif olur

Əhalinin tələbatlarının ödənilməsi və onlara bələdiyyə xidmətlərinin göstərilməsi, yerli özünüidarətmə orqanlarında həlli vacib hesab edilən vəzifə və məsələlərə də aid edilir. Buna müvafiq olaraq, bu fəaliyyətin həyata keçirilməsinin əsas iştirakçıları aşağıdakılardan ibarətdir :

- Xidmətlərin göstərilməsini təmin edən təşkilatçı ;
- İstehsalçılar – xidmətlərin istehlakçılara çatdırılmasına məsuliyyət daşıyırlar ;
- İstehlakçılar – müxtəlif xidmət və məhsullardan istifadə edirlər ;

Bələdiyyə mülkiyyətinin idarə edilməsi üzrə mexanizmin effektivliyinin təmin olunmasına və əhaliyə xidmətlərin göstərilməsi üzrə müxtəlif mexanizmlərə nəzər salmaq :

1. Ənənəvi forma- Bu formada olmaq, bələdiyyələrin fəaliyyəti, onların öz büdcə vəsaitləri hesabına və öz maliyyə ehtiyatlarından istifadə etməklə baş verir. Bu zaman ümumi fəaliyyəti çərçivəsində xidmətlərin çatdırılmasında bələdiyyələrin tərkibində olan müəssisələrin vasitəsilə yerinə yetirir.
2. Konsessiya – bələdiyyə öz xidmətlərinin göstərilməsi məqsədi ilə hüquq və məsuliyyəti xüsusi istehsalçıya verir. Bunun məzmunu ondan ibarətdir ki, bu zaman bu tipli hüquqi istehlakçı üçün ucuz qiymətlər və yaxud da ki, bələdiyyə üçün yüksək gəlir təklif edən firmaya verir.
3. Tarifləşdirmə - bələdiyyə xidmətlərindən istifadə üçün müəyyən qiymətlər təyin edir və bu xidmətlərin istehlakçılar tərəfindən haqqının ödənilməsi zamanı tarif qiymətləri müəyyənləşdirilir ;
4. Müqavilə və xidmətlərin alınması – Bu zaman bələdiyyə xidmətləri, bələdiyyənin göstərişi vasitəsilə müxtəlif təşkilatlar tərəfindən yerinə yetirilir. Belə olduqda yerli özünüidarəetmə orqanları bu xidmətlərin göstərilməsi üçün qeyri-kommersiya təşkilatları ilə müqavilə bağlayırlar.
5. Talonların verilməsi - əhaliyə bələdiyyə tərəfindən müxtəlif xidmətlərin əldə edilməsi üçün müəyyən məbləğdə talonlar verilir ;
6. Xidmətlərin göstərməsindən müxtəlif bələdiyyələr arasında əməkdaşlıq – müxtəlif məhsul və xidmətlərin əhaliyə göstərməsində kiçik bələdiyyə qurumları birləşərək özləri vasitəsilə və yaxud da ki, digər özəl müəssisələrlə bu prosesi həyata keçirirlər ;
7. Xidmətlərə xüsusi istehsalçısının subsidiyaların verilməsi – Bu zaman bələdiyyə və istehlakçı birlikdə sərəncamçı kimi istehsalçısı özəl şirkəti kimi çıxış edərək həm bələdiyyə, həm də istehlakçı istehsalçı və müəyyən məbləğ bir haqq ödəyir ;

8. Xidmətlərin yerinə yetirilməsində bazar mexanizminin tətbiqi – Bu mexanizm vasitəsilə istehlakçı təminat prosesini özü təşkil edərək, istehsalçını sərbəst formada seçir.
9. Kommunal xidmətlərin və ictimai əsaslarla və özünəxidmət əsasında könüllü istehsalı. Bu zaman istehsalçı və sərəncamçı qismində könüllü birlikləri çıxış edirlər.

Sadaladığımız mexanizmlərdən sonuncu 2 mexanizmi bələdiyyə təsərrüfatlarına o qədər də əlaqəsi yoxdur, lakin buna baxmayaraq qeyd etmək lazımdır ki, ümumilikdə xidmətlərini əhaliyə çatdırılması, bələdiyyə mülkiyyətinin idarə edilməsi baxımından da effektivliyi baxımından qarışıq mexanizmlərdən istifadə edilir. Bu mexanizmlərdən hansının daha ütsün və birinin digərindən əksik istiqamətlərinin olmasına baxmayaraq onların istifadə üçün seçilməsi bələdiyyə orqanı vəsiəti ilə müəyyən edilir.

Bələdiyyə mülkiyyəti hər şeydən əvvəl mülkiyyətin qeyri dövlət formasıdır. Belə ki, hakimiyyətin mövcud olmasının xüsusi bir forması şəklində çıxış edən yerli özünü idarəetmənin və yerli özünüidarə orqanlarının səmərəli iqtisadi və təsərrüfat fəaliyyəti nəticə etibarilə onun iqtisadi əsaslarla yaradılmasını təmin edir. Buna müvafiq olaraq qeyd edə bilərik, yerli özünüidarənin iqtisadi məzmununu da elə bələdiyyə əhalisinin ərazi üzrə olan maraqları naminə müxtəlif formada ictimai tələbatların ödənilməsi ilə əlaqədar münasibətlərlə müəyyən edilir . Bu zaman bələdiyyə iqtisadiyyatı müstəqil hakimiyyət səviyyəsinin yerli və dövlət hakimiyyətinin ümumi məsələləri ilə əlaqədar qarşılıqlı fəaliyyətin həyata keçirilməsində mühüm rol oynayır

Digər bir xüsusiyyəti kimi biz onu qeyd edə bilərik ki, bələdiyyə mülkiyyəti, xüsusi mülkiyyət hesab edilə bilməz. Bunun əsas səbəbi ondan ibarətdir ki, bələdiyyə mülkiyyətinin və müvafiq olaraq, bələdiyyə qurumlarından və əhatə etdiyi məsələlər daha çox ictimai xarakter daşıyıb, əhalinin müxtəlif kommunal, məişət və digər xarakterli xidmətlərinin təmin edilməsi ilə əlaqədardır, həmçinin

bunlardan mühəndis infrastrukturu, su, kanalizasiya və bir çox xidmətlərə aid edə bilərik.

Bu gün bələdiyyə mülkiyyətinin idarə edilməsi və inkişafı ilə əlaqədar konsepsiya və proqramların hazırlanması zərurətinin formalaşmışdır və bu zərurəti müvafiq olaraq həmin proqram və konsepsiya özündə bir sıra maddələri əks etdirməlidir ki, bunlar aşağıdakılardan ibarətdir : bələdiyyə mülkiyyətinin idarə olunması ilə əlaqədar sisteminin təhlil edilməsi və bu təhlilə əsasən, ümumiləşdirilmiş nəticələrin əldə edilməsi ;

- bələdiyyə mülkiyyətinin idarə olunması sahəsində planlaşdırmanın həyata keçirilməsi və buna müvafiq olaraq orta və uzunmüddətli planların yerinə yetirilməsi ;
- bələdiyyə proqramlarının həyata keçirilməsi məqsədilə mövcud normativlərin siyahısı ;
- bələdiyyə mülkiyyətinin uçotu və ona nəzarət ;
- bazar tələbinə müvafiq mülkiyyəti obyektlərinin xüsusiyyətlərinin təyin edilməsi ;
- daşınmaz əmlakın idarəsi ilə əlaqədar yerinə yetiriləcək xidmətlərin siyahısının formalaşdırılması ;
- bələdiyyə mülkiyyətindən, müxtəlif məqsədlərlə istifadə nəticəsində əldə olunacaq gəlir haqqında proqnozlarını ehtimal edilməsi

Qeyd etdiyimiz bu məsələlərlə yanaşı, ölkəmizdə bələdiyyə fəaliyyətinin müasir formada yaradılması və daima inkişafı bələdiyyə qurumlarının əhatə etdiyi əraziləri üzrə müxtəlif təcrübə mübadilələrinin, tədbirlərin, kursların və digər proqramların həyata keçirilməsi , bələdiyyələrin ərazisində əhalinin sosial vəziyyətinin mütəmadi izlənməsi, təhlil edilməsi və bu istiqamətdə fəaliyyətini daha da operativ təşkil edilməsi , məşğulluq mərkəzlərinin yaradılması, əhalinin müxtəlif xidmətlərindən istifadəyə cəlb edərək, xalq yaradıcılığı, folklor və digər sahələrdə fəallığının daha da artırılması və bir sıra amillərdən asılı olaraq dəyişir. Bütün bunların nəzərə alınması qeyd etmək lazımdır ki, müasir Azərbaycanda aparılan bir

sıra islahatlar bu gün məhz bələdiyyə mülkiyyəti sistemində və onun öhdəliyində olan vəzifələrin icrasında da öz sözünü deyir.

Bələdiyyə mülkiyyətinin idarə edilməsi mexanizmində effektivliyi əldə edilməsi və ümumilikdə bu istiqamətdə fəaliyyətin inkişafının dövlət idarəetməsi ilə qarşılıqlı əlaqədar fəaliyyətini daima olaraq həyata keçirilməsi ilə şərtlənir. Müasir dövrdə bir tərəfdən dövlət, yerli özünüidarəetmə orqanlarının yaranması və inkişafı üçün təminatlar yaradır, digər tərəfdən, yerli özünüidarəetmə orqanları vətəndaşların siyasi fəallığı və rifahını yüksəltməklə dövlətin demokratik prinsiplər əsasında inkişafına şərait yaradırlar. Bununla yanaşı, onu hakimiyyət orqanlarının idarəetmə obyektinə yaxınlaşdırması yerli xüsusiyyətləri maksimum nəzərə almaqla, daha yaxşı idarəetmə qərarları qəbul etməyə və ölkədəki sosial və iqtisadi sahədə vəziyyəti daha səmərəli təsir göstərməyə göstərməyə imkan verir. Bələdiyyələrin fəaliyyəti ilə dövlət idarəetməsinin qarşılıqlı formada həyata keçirilməsi məqsədilə yerinə yetirilən islahatlar, bu prosesin mühüm tərkib hissəsi hesab edilir. Bu baxımdan dövlət və yerli özünüidarəetmə orqanları arasında qarşılıqlı münasibətlərinin xüsusiyyətlərini öyrənməsindən keçməzdən əvvəl dövlət orqanlarında qeyri-mərkəzləşmə islahatlarına nəzər salaq. Ölkəmizdə qeyri mərkəzləşmə islahatlarının aparılması bir sıra amillərin təsiri ilə əlaqəli olaraq tətbiq edilir və bunlar aşağıdakılardan ibarətdir :

1. Bələdiyyə qurumlarının əhalisinin böyük əksəriyyətinin həyat keyfiyyətinin yaxşılaşdırılması zərurəti ;
2. Cəmiyyət həyatının demokratikləşdirilməsi, hakimiyyətin resursları müxtəlif səviyyəli idarəetmə strukturları arasında bölüşdürülməsi tələbat ;
3. Mərkəzi və yerli ərazilərin onlara uyğun hakimiyyət orqanlarının maraqlarının balanslaşdırılması zərurəti ;
4. Bələdiyyə ərazisində əhalinin öz idarəetmə özüm təşkil potensialından istifadə tələbatlarının artması ;

Bütün bu islahatların əsas səbəbi ümumilikdə, dövlət orqanları ilə bələdiyyələrin əhaliyə tələbatların ödənməsi istiqamətində qarşılıqlı fəaliyyətin

təşkil edilməsindən ibarətdir. Səlahiyyətlərin vəzifələrin bir qisminin dövlət tərəfindən bələdiyyələrə həvalə edilməsi bu istiqamətdə qeyri-mərkəzləşmə prosesi kimi bir sıra amillərdən asılı olaraq dəyişilir. Bu amillərə misal olaraq qarşıya qoyulmuş vəzifələri yerinə yetirmək üçün yerli özünüidarətmə orqanlarının sərəncamında olan resurslardan , qarşıya qoyulmuş məsələləri həll etmək bacarığından, onların təşkilati imkanların , bələdiyyələrdə çalışan kadrların qarşılaşdığı problemləri həll etmək bacarığından , ümumilikdə münasibətləri və davranış modeli kimi mədəniyyət amillərinin qeyri-mərkəzləşmiş idarəetmə nə dərəcədə imkan yaratmasından asılı olaraq dəyişir.

Dünya dövlətlərinin əksəriyyətində artıq yerli işlərin idarə olunması sahə mərkəzi hakimiyyətin müəyyən etdiyi orqanlar və şəxslər tərəfindən, həm də ümumilikdə əhali seçdiyi bələdiyyələr tərəfindən icra edilir, başqa sözlə isə ölkənin hakimiyyət strukturları həm dövlət hakimiyyətini xüsusiyyətini həm də yerli özünüidarətməni özündə birləşdirməlidir.

Tədqiqatçılar yerli məsələ və problemlərin həllində mərkəzi hakimiyyəti ilə bələdiyyələrin nümayəndəlikləri ilə müqayisədə yerli özünüidarətmənin üstünlüklərini aşağıdakı amillərlə əsaslandırırırlar:

- ❖ səmərəlilik –Yerli özünüidarətmə orqanları yerli əhəmiyyətli məsələlər dövlət hakimiyyəti strukturlarını sıradan daha səmərəli həll edir ;
- ❖ əhaliyə yaxınlıq – bələdiyyələr sistemi o formada yaradılmışdır ki, burada vətəndaşlar öz problemlərini birbaşa olaraq bələdiyyə idarələrinə gedərək həll edə bilirlər ;
- ❖ Cavabdehlik və məsuliyyət – bələdiyyələr vətəndaşların qarşısında məsuliyyət daşıdıqlarına görə, istər istəməz əhalinin tələbatları nəzərə alır və onların qarşılaşdığı problemləri həll etməyə səy göstərir ;

Bələdiyyələrin səlahiyyətləri, onların fəaliyyətini və ümumilikdə bələdiyyənin idarə olunması mexanizminin daha düzgün qurulmasında çox mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasında



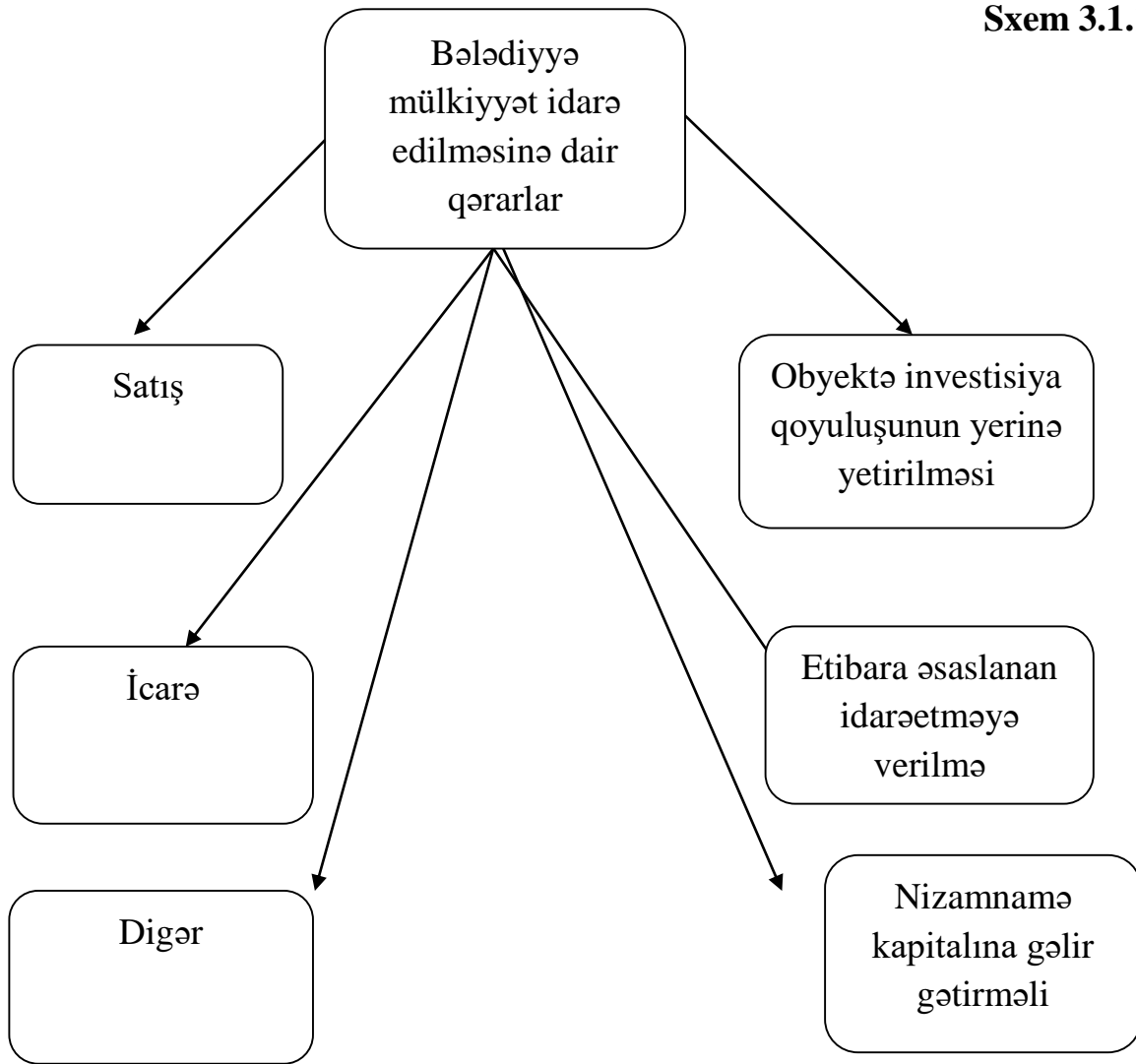
bələdiyyə fəaliyyətinin təşkilini ayrıca bir fəsil həsr edilmiş və bu istiqamətdə onların səlahiyyəti müstəqil təminatına dair məsələlər öz əksini tapmışdır. Buna müvafiq olaraq qeyd etməliyik ki, bələdiyyələrin səlahiyyətləri aşağıdakılardan ibarətdir :

- ❖ Bələdiyyə rəqlamentinin təsdiqi ;
- ❖ Bələdiyyə mülkiyyəti üzrə sahiblik və ondan istifadə haqqında sərəncam;
- ❖ Müxtəlif yerli iqtisadi inkişaf proqramlarının yerinə yetirilməsi ;
- ❖ sosial müdafiə və sosial inkişaf proqramları ilə əlaqədar məsələlərin qərarların qəbulu və icrası ;
- ❖ Bələdiyyə büdcəsinin icrası ilə bağlı hesabatların mütəmadi formada təsdiq edilməsi ;
- ❖ Bələdiyyə sədri , onun müavinlərinin komissiyaların seçilməsi ;

Bələdiyyə mülkiyyətinin idarə edilməsi və bu istiqamətdə effektiv mexanizminin təhlili bir sıra qərarların qəbulu ilə şərtləndir ki, bunlar aşağıdakı sxemdə qeyd olunmuşdur.

Tariflərin müəyyənləşdirilməsi zamanı isə ümumilikdə bir sıra məsələlərlə diqqət yetiririk, yetirməyə ehtiyac yaranır ki, bu zaman xidmətin həcmnin ölçülməsi mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Lakin əgər tariflərin təyin edilməsi zamanı hər hansı bir ölçü göstəricisi yoxdursa, bu zaman dolayı göstəricilərdən istifadə edilir ki, bunlar aşağıdakılardan ibarətdir :

- ❖ Yaşayış sahəsinin hər kvadratmetrinə görə ;
- ❖ İstifadə müddətindən asılı olmayaraq giriş haqqı ;
- ❖ Müddət baxımından sərbəst formada hamının istifadə edə biləcəyi əşyalar ;(telefon, rabitə)

**Sxem 3.1.1**

**Qeyd :** Bələdiyyə mülkiyyətinin idarə olunmasına aid qərarların qəbul edilməsi (23, səh 278)

Bələdiyyələr tərəfindən əhaliyə göstərilən xidmətlər, bir neçə yerə ayrılır: Bunlar aşağıdakılardan ibarətdir :

- Maddi vəziyyətindən asılı olmayaraq hər bir vətəndaşa göstərilən və həm dövlət tərəfindən zəmanət verilən sosial yönümlü xidmətlər Bu növ xidmətlərə səhiyyə, mənzil, təhsil, mədəniyyət sahəsində xidmətlərə aid etmək olar ki, bunlardan bəziləri dövlət tərəfindən dəstəklənərək müxtəlif dövlət proqramları vasitəsilə vətəndaşlara pulsuz formada təklif edilir. Bunlara misal olaraq orta təhsili və tibbi yardımların göstərə bilərik. Xüsusi əhəmiyyət kəsb edən xidmətlərin əksəriyyəti isə daha çox hissi ictimai

istehlak xərci fərdi xarakter daşıyır. Bu xidmətlərdən hər bir şəxsin istifadə etməsi, ümumilikdə olduqca yüksək xərc tələb etdiyi üçün sadəcə sosial məqsədlər zamanı istifadə edilir .

- Xüsusi xidmətlər Bu xidmətlər konkret istehlakçı və ya hər hansısa bir hiss icraçı vasitəsi ilə ölçülə və dəyərləndirilə bilər ki, bu tip xidmətlərə daha çox ticarət və məişət xidmətləri göstərə bilərik. Bu xidmətlərdən istehlakçılar öz tələbatlarına uyğun formada olan və onlara maddi cəhətdən. ödəyə biləcək tariflərə görə istifadə edə bilərlər.

### **3.2. Bakı şəhər bələdiyyəsində mülkiyyətin idarə olunması üzrə metodiki nəticələrin reallaşdırılması**

Bələdiyyə mülkiyyətinin idarə olunmasında şəhər bələdiyyələrinin rolu müasir dövrdə çox mühüm rol oynayır. Hər şeydən əvvəl qeyd etmək lazımdır ki, hər bir şəhər elə mürəkkəb quruluşa malik bir mexanizmdir ki, ümumilikdə şəhər ərazilərinin tədqiqi burada yaranan problemlərin həllini əhatə edir. Bakı şəhəri timsalında bələdiyyə mülkiyyətinin idarə olunması üzrə idarəçilik obyektinə şəhər bələdiyyəsi olduğu üçün ümumilikdə əhali və ərazi müxtəlif elementlər qarşılıqlı əlaqədə idarəetmənin təşkilini şərtləndirən amil kimi təhlil edilir. Ölkəmizdə təkcə Bakı şəhərində yox, digər şəhərlərdə yerli idarəetmə formaları arasında bir sıra fərqlər mövcuddur. Bu fərqlər hər şeydən əvvəl. həmin şəhərin xüsusiyyətlərindən asılı olaraq dəyişir. Yalnız Bakı şəhərində deyil, ümumilikdə ölkəmizin bütün şəhərlərində yerli idarəetmə orqanı olan bələdiyyələr öz səlahiyyətləri çərçivəsində bələdiyyə mülkiyyətinin idarə olunması istiqamətində müxtəlif tədbirlər görürlər. Onların yerinə yetirdiyi tədbirlərin ümumilikdə şəhər iqtisadiyyatının böyüməsinə və inkişafına şərait yaradır. Əvvəlki bölmələrdə qeyd edildiyi kimi, yerli özünüidarəetmə möhkəm iqtisadi əsaslara söykənərək ümumilikdə müxtəlif təsərrüfat subyektləri ilə dövlət orqanları arasında qarşılıqlı

iqtisadi əməkdaşlıq vasitəsi kimi fəaliyyət göstərir. Bakı şəhər bələdiyyələri öz ənənəvi sahələri üzrə su, qaz, istilik və ümumilikdə şəhər əhalisinin müxtəlif sosial xidmətlərlə təmin olunmasında mühüm rol oynayır. Ölkəmizin müxtəlif şəhərlərində əhalinin sayı və funksional təyinatında fərqlərin olması, bələdiyyə mülkiyyətinin idarə edilməsi məsələlərində də müxtəlif fərqlər yaradır. Ümumiyyətlə, istər Bakı şəhərində və istərsə də digər şəhərlərdə bələdiyyə idarəçiliyinin əsas məqsədi əhaliyə müxtəlif xidmətlərin göstərilməsi ilə əlaqədar normativ və standartlara əməl etməkdən və bu istiqamətdə idarəetmə sisteminin tənzimlənməsindən ibarətdir.

Müasir dövrümüzdə yerli özünüidarəetmə orqanları timsalında bələdiyyələrin idarə edilməsində mövcud vəziyyətə baxsaq əvvəla, qeyd edə bilərik ki, konstitusiyaya görə, ölkədə dövlət orqanları sisteminin mövcud vəziyyətdə hakimiyyət bölgüsü prinsipi əsasında həyata keçirilir. Ölkəmizdə yerli özünüidarəetmə və buna müvafiq olaraq, bələdiyyə mülkiyyətinin formalaşdırılması məsələləri əvvəllər daha ləng inkişaf edirdi, çünki ölkəmizdə dövlət quruculuğunun əsaslarının formalaşdırılması, ilk dövrlərdə daha aktual hesab edilirdi.

Lakin daha sonralar bələdiyyə mülkiyyətini idarə edilməsi, eyni zamanda, özünüidarəetmə sisteminin formalaşması ilə əlaqədar bir çox islahatlar həyata keçirildi və bunların da nəticəsi olaraq hal hazırda dövlət idarəçiliyində dünyəvi, hüquqi, demokratik prinsiplərə əsaslanan bir idarəetmə sistemə üstünlük verilir. Həmçinin qeyd edə bilərik ki, bir çox ölkələrdə olduğu kimi, müasir dövrdə Azərbaycanda da bələdiyyələrin formalaşarkən idarəçilik mexanizmində müəyyən dövrlərdə çox ciddi nöqsanlara yol vermişdir, lakin zaman ərzində idarəetmə təkmilləşdikcə bu nöqsanları əldə edilən təcrübə hesabına aradan qaldırılmışdır. Bu gün bələdiyyələrin idarə edilməsində onların nəzdində olan müəssisələr, təşkilatlar müxtəlif obyektlər bələdiyyələrin mülkiyyəti hesab edilirlər, onlar bələdiyyələrin ərazisi çərçivəsində olan müxtəlif formada idarə edilir. Bu obyektləri bələdiyyələr tərəfindən idarə edilsə də bəzi dövlətə əhəmiyyətli hesab edilən obyektlər,

baxmayaraq ki, onlar bələdiyyələrin ərazisində yerləşir, ancaq onlara birbaşa olaraq dövlət tərəfindən nəzarət həyata keçirilir.

Bələdiyyələr formalaşarkən bir sıra meyarlar burada çox mühüm rol oynayır ki, bunlara misal olaraq ərazi meyarına və iqtisadi meyarları, ümumilikdə müxtəlif meyarları göstərə bilərik. Bu meyarların arasında ərazi meyarını xüsusilə qeyd etmək lazımdır ki, yerli özünüidarəetmə orqanlarının öz əhatə çərçivəsi, onların fəaliyyətinə çox ciddi şəkildə təsir edir. Bələdiyyələrin nəzdində olan bu ərazilərdə infrastrukturun mövcud vəziyyəti, əhalinin yaşayış tərzini, eyni zamanda bələdiyyələrin icrası səlahiyyətində olan müxtəlif işlər icra prosesi bələdiyyələrin səlahiyyətində olan bu ərazilərdə onların fəaliyyət istiqamətinə təsir edir. Bələdiyyələrin funksiyaları yalnız iqtisadi meyarlarla deyil, eyni zamanda, müxtəlif qeyri iqtisadi meyarları özündə əks etdirən mənəvi proseslərlə də əhatə olunmuşdur buna misal olaraq ölkədə formalaşmış mənəvi dəyərlərin inkişafının müəyyən mənada bələdiyyələrin səlahiyyətlərinə aid edilməsi məsələləri də çox mühüm rol oynayır.

Müasir dövrdə böyük şəhərlərin və xüsusilə paytaxt şəhərləri idarəetmənin təşkilində çox mühüm rol oynayır. Buna görə də paytaxt şəhərləri yerli idarəetmə sistemində xüsusi çəkiyə malik olurlar. Hal-hazırda, Bakının böyük və paytaxt şəhəri kimi rolunu nəzərə alaraq qeyd edə bilərik ki, idarəetmə sistemində, şəhər mühüm paya malikdir və bu istiqamətdə müxtəlif növ idarəçilik metod və formalarından istifadə zəruridir. Xüsusilə də paytaxt şəhərdə səmərəli idarəetmə sisteminin formalaşması ümumilikdə yerli idarəetmə sisteminin təkmilləşdirilməsi nöqtəyi nəzərdən əsas vəzifə hesab edilir. Əhalinin Bakı şəhəri üzrə məskunlaşma göstəricisinin və ümumilikdə milli gəlirin böyük hissəsinin paytaxt şəhərinin payına düşdüyünü nəzərə alsaq, iqtisadiyyatın inkişafında da, şəhərimizin böyük rolu vardır. Bununla yanaşı təkcə ölkəmizdə deyil, müxtəlif dövlətlərdə də paytaxt şəhərləri və ümumilikdə siyasi, iqtisadi və mədəni mərkəzlər kimi bu ölkənin iqtisadiyyatında müxtəlif sahələrdə mühüm əhəmiyyət kəsb edirlər. Elə buna görə də məhz paytaxt şəhərlərinin hüquqi statusu ilə əlaqədar Avropa Şurası

Yerli və Regional Hakimiyyətlər Konqresi tərəfindən qanun qəbul edilmişdir. Bu qanun paytaxt şəhərlərinin idarə olunması haqqında ümumi normativləri əks etdirərək bu istiqamətdə paytaxt şəhərlərində bələdiyyə idarəetməsi istiqamətində bir sıra məsələləri əhatə edir.

Bakı şəhərinin yeni Baş Plana 1898-ci ildə hazırlanmışdır. Lakin bu dövrdən fərqli olaraq, 20-ci əsrdə Ziyad Səmədzadənin rəhbərliyi altında Bakı şəhərinin iqtisadi sosial inkişaf planı hazırlandı ki, burada inkişaf planının müxtəlif bölmələri öz əksini tapmışdır :

1. ətraf mühitin mühafizəsi ;
2. şəhər təsərrüfatı ;
3. səhiyyənin inkişaf və tibbi xidmətin təşkili ;
4. Bakı şəhər əhalisinin həyat səviyyəsinin yüksəldilməsi üzrə müxtəlif tədbirlərin yerinə yetirilməsi ;
5. təhsilin və elmin inkişafı ;

Hələ o dövrdə inkişaf planında əks olunan məsələlər Bakı şəhəri üzrə yerli özünüidarəetmə sisteminin tərkib hissəsi kimi çıxış edirdi. Şəhər təsərrüfatı bölməsi üzrə isə ümumilikdə əhalinin müxtəlif tələbatlarını, xüsusilə nəqliyyat, qaz, istilik təchizatı üzrə problemlərin həll olunmasını əhatə edirdi. Buna müvafiq olaraq qeyd edə bilərik ki, şəhər bələdiyyəsinin əsas məzmunu şəhər təsərrüfatına fəaliyyətindən asılı olaraq dəyişir. Şəhər təsərrüfatının hər hansı bir sahəsi Bakıdan yerli özünüidarəetmə qurumlarının fəaliyyəti sferasına aid edilə bilər. Bununla yanaşı, bələdiyyə mülkiyyətinin idarə olunması üzrə səmərəli fəaliyyətin tənzimlənməsi və bu istiqamətdə yerli icmalarla dövlət orqanları arasında qarşılıqlı əlaqənin təmin olunmasında şəhər təsərrüfatından müxtəlif sistemlərinin fəaliyyəti zəruri hesab edilir.

Şəhər bələdiyyələr tərəfindən əhalinin mənzil kommunal xidmətləri ilə təmin olunması yaşayış keyfiyyətinin əsas göstəricilərindən biri kimi bələdiyyələrin fəaliyyət sferasına aid edilir. Şəhər bələdiyyələri mənzil kommunal xidmətləri

istiqlamətində fəaliyyətin daha da təkmilləşdirilməsi və yüksək səviyyəyə təşkili məsələlərə daima nəzarət etməli və bu istiqamətdə formalaşan çatışmazlıqların aradan qaldırılması baxımından lazımi tədbirləri görməlidir. mənzil kommunal xidmətlərinə təsir edən əsas məsələlərdən biri də mənzil fondunun mülkiyyət forması hesab edilir. Ölkəmizdə mülkiyyət formasına görə mənzil fondu bir neçə kateqoriyaya bölünür ki, bunlar aşağıdakılardan ibarətdir

- ✓ dövlət mənzil fondu ;
- ✓ bələdiyyə mənzil fondu ;
- ✓ özəl mənzil fondu ;

Bu kateqoriyalar içərisində xüsusilə bələdiyyə mənzil fondunun yaradılması məhz ölkəmizdəki bələdiyyələrin maliyyə vəziyyətindən asılı olaraq dəyişilir. Şəhər bələdiyyələrində kommunal təsərrüfatının operativ şəkildə idarə edilməsi və bu istiqamətdə formalaşan problemlərin aradan qaldırılmasına bələdiyyələrin aid olduğu ərazi üzrə əhalini məmnunluğunu əsas şərti kimi çıxış edir. Xüsusilə də paytaxt Bakı şəhərində bu istiqamətdə kommunal təsərrüfatın tənzimlənməsi istiqamətində müxtəlif bələdiyyə xidmətlərinin göstərilməsi, Bakı şəhərində yerli özünüidarəetmə sistemində mühüm əhəmiyyət kəsb edir.

Müasir dövrdə Bakı şəhərində ən böyük problemlərdən biri xüsusilə əhalinin əksər hissəsinin şəhərin mərkəzində cəmləşməsi ilə əlaqəlidir. Nəzərdə tutulandan artıq insanın paytaxt şəhərində yaşanması Bakı şəhərində ümumilikdə, kommunal və digər xidmətlər də problemlərin yaranmasına səbəb olur. belə olduqda isə həm şəhər bələdiyyələri mövcud problemlərin aradan qaldırılması üçün fasiləsiz olaraq fəaliyyət göstərirlər. Ümumilikdə Bakı şəhərini inkişaf proqramı üzrə bir sıra məsələlərin həllini zəruri hesab edir ki, bunlar aşağıdakılardan ibarətdir

- Bakı şəhərinin su təchizatı ilə əlaqədar problemlərin aradan qaldırılması və su təchizatı sisteminin daha operativ şəkildə təşkili ilə əlaqədar optimal variantların seçilməsi ;

- Bakı şəhərinin davamlı olaraq inkişafını nəzərə alaraq, kanalizasiya sistemi yenidən qurulması ;
- Şəhər bələdiyyələrinə aid olan ərazilər üzrə istilik və elektrik təchizatı sistemlərinin fəaliyyətinə nəzarət olunması ;
- Təhsilin və elmin inkişafı istiqamətində kadr hazırlığı və eləcə də məktəbəqədər təhsil müəssisələri və ümumtəhsil məktəbləri üzrə təhsil səviyyəsinin yüksəldilməsi ilə əlaqədar tədbirlərin yerinə yetirilməsi ;
- Əhalinin istirahət imkanlarının genişləndirilməsi və kütləvi istirahət yerlərinin yaradılması, eləcə də şəhərdə abadlıq, yaşıllaşdırma işlərinin həyata keçirilməsi ;

Bakı şəhərinin nəqliyyat sistemində formalaşan problemlərin həllində şəhər bələdiyyələri bir sıra tədbirlər yerinə yetirirlər. Belə ki, şəhərin nəqliyyat kompleksi Bakı şəhər təsərrüfatından əsas struktur vahidi kimi çıxış edir. Nəqliyyat kompleksi, şəhəratrafi və şəhərdaxili və eləcə də ixtisaslaşmış nəqliyyat, həmçinin, vağzallar, təmir xidmətləri və müxtəlif daşımalara aid edilir. Bakı şəhərindən Bakı Metropoliteni şəhərdaxili daşıma ilə yanaşı, şəhərdaxili nəqliyyat sisteminin mühüm bir tərkib hissəsi hesab edilir. Bu cür kompleks sistemi ümumilikdə hər il müxtəlif bələdiyyələr vasitəsilə ciddi idarəetmənin zəruri hala çevrilmişdir. Ölkəmizdə müasir nəqliyyat sahəsi ilə əlaqədar münasibətlərin tənzimlənməsi məqsədilə bu sahədə bələdiyyələrin hüquq və vəzifələri müəyyənləşdirilmişdir. Xüsusilə də “Bələdiyyələrin statusu haqqında qanun” da nəqliyyat xidmətinin ölkəmizdən tənzimlənməsi istiqamətində tərəfindən müxtəlif sosial inkişaf proqramları öz əksini tapmışdır. Lakin bu istiqamətdə qanunvericilikdə ayrıca bir maddə şəklində geniş izahı verilməmişdir. Buna görə də nəqliyyat sisteminin qanunvericiliklə tənzimlənməsi, müasir dövrdə əsas aktual problemlərdən biri hesab edilir.

Bələdiyyə mülkiyyətinin idarə olunması məsələlərində müvafiq icra orqanları bir sıra səlahiyyətlərə malikdir ki, bunların içərisində bələdiyyə əmlakının özəlləşdirilməsi, eyni zamanda, bələdiyyə mülkiyyəti nəzdində olan əmlak



haqqında müxtəlif əqdlər bağlamaq , özəlləşdirilən əmlakdan istifadə şərtlərinin müəyyən edilməsi ilə əlaqədar məsələlər icra orqanı ilə əhali arasında müəyyən edilir. Baxmayaraq ki, bələdiyyə mülkiyyətinin tərkibinə daxil edilən əmlak haqqından müvafiq olaraq bələdiyyələr mülkiyyət hüququnun icrasını həyata keçirirlər, lakin ümumilikdə, bələdiyyə əmlakının toxunulmazlığına dövlət tərəfindən təminat verilir. Bütün bu qeyd etdiyimiz Bu məsələlərlə əlaqədar ümumilikdə bələdiyyə sisteminin formalaşması və bələdiyyə mülkiyyətinin idarə edilməsi istiqamətində Azərbaycanda Milli Məclis tərəfindən hüquqi bazanın formalaşması istiqamətində bir sıra qanunverici aktlar müxtəlif dövrlər ərzində qəbul edilmişdir.

Bu gün bələdiyyələr yalnız bu ərazi üzrə müxtəlif xidmətlərin təminatçısı və onlara nəzarət funksiyasını yerinə yetirmir, onlar həmçinin yerli əhalinin hüquqlarını qoruyan onlarla daimi əlaqədə olan bir demokratik struktur kimi fəaliyyətini davam etdirir. Bu orqanlar üzrə seçki prosesində ərazi üzrə əhali tərəfindən birbaşa , ümumi seçki hüququ vasitəsi ilə icra edilməsi, bələdiyyələrin demokratik əsaslarla fəaliyyətinin bariz nümunəsidir. Bələdiyyələrin idarəedilməsi sistemində əlavə sosial təminatların verilməsi, eyni zamanda, təhsil, tərbiyə, m mədəniyyət, nəqliyyat və rabitə xidmətləri, mədəniyyət müəssisələrinin inkişafı, yaradılan informasiya və müxtəlif xidmətlərdən operativ istifadənin təminatı, eyni zamanda ölkələrdəki mədəniyyət abidələrinin qorunub saxlanılmasının, KİV-lərin azad bir şəkildə fəaliyyət göstərməsi üçün şərait yaradılmasını, həmçinin bu ərazi üzrə qocalara, valideyn himayəsindən məhrum olmuş şəxslərə yardımların edilməsi bütün bunlarla yanaşı, istedadlı uşaqlara öz bacarıqlarını inkişaf etdirmək üçün şəraitin formalaşması, müxtəlif məşğulluqla əlaqədar xidmətlərin təmin edilməsi , ərazi üzrə infrastrukturun inkişafı kimi məsələləri aid olub, bunların həlli sosial-iqtisadi inkişafda çox mühüm zəruriyyət kəsb edir. Bazar iqtisadiyyatına keçid dövründə yerli özünüidarəetmə orqanlarının düzgün formada fəaliyyət göstərməsi onların təşəkkül tapması öz növbəsində, bazar münasibətlərində genişləndirilməsinə şərait yaradır.

Müasir dövrümüzdə yerli özünüidarəetmə orqanları timsalında bələdiyyələrin idarə edilməsində mövcud vəziyyətə baxsaq əvvəla, qeyd edə bilərik ki, konstitusiyaya görə, ölkədə dövlət orqanları sisteminin mövcud vəziyyətdə hakimiyyət bölgüsü prinsipi əsasında həyata keçirilir. Ölkəmizdə yerli özünüidarəetmə və buna müvafiq olaraq, bələdiyyə mülkiyyətinin formalaşdırılması məsələləri əvvəllər daha ləng inkişaf edirdi, çünki ölkəmizdə dövlət quruculuğunun əsaslarının formalaşdırılması, ilk dövrlərdə daha aktual hesab edilirdi.

Lakin daha sonralar bələdiyyə mülkiyyətini idarə edilməsi, eyni zamanda, özünüidarəetmə sisteminin formalaşması ilə əlaqədar bir çox islahatlar həyata keçirildi və bunların da nəticəsi olaraq hal hazırda dövlət idarəçiliyində dünyəvi, hüquqi, demokratik prinsiplərə əsaslanan bir idarəetmə sistemə üstünlük verilir. Həmçinin qeyd edə bilərik ki, bir çox ölkələrdə olduğu kimi, müasir dövrdə Azərbaycanda da bələdiyyələrin formalaşarkən idarəçilik mexanizmində müəyyən dövrlərdə çox ciddi nöqsanlara yol vermişdir, lakin zaman ərzində idarəetmə təkmilləşdikcə bu nöqsanları əldə edilən təcrübə hesabına aradan qaldırılmışdır. Bu gün bələdiyyələrin idarə edilməsində onların nəzdində olan müəssisələr, təşkilatlar müxtəlif obyektlər bələdiyyələrin mülkiyyəti hesab edilirlər, onlar bələdiyyələrin ərazisi çərçivəsində olan müxtəlif formada idarə edilir. Bu obyektləri bələdiyyələr tərəfindən idarə edilsə də bəzi dövlətə əhəmiyyətli hesab edilən obyektlər, baxmayaraq ki, onlar bələdiyyələrin ərazisində yerləşir, ancaq onlara birbaşa olaraq dövlət tərəfindən nəzarət həyata keçirilir.

Bələdiyyələr formalaşarkən bir sıra meyarlar burada çox mühüm rol oynayır ki, bunlara misal olaraq ərazi meyarına və iqtisadi meyarları, ümumilikdə müxtəlif meyarları göstərə bilərik. Bu meyarların arasında ərazi meyarını xüsusilə qeyd etmək lazımdır ki, yerli özünüidarəetmə orqanlarının öz əhatə çərçivəsi, onların fəaliyyətinə çox ciddi şəkildə təsir edir. Bələdiyyələrin nəzdində olan bu ərazilərdə infrastrukturun mövcud vəziyyəti, əhəlinin yaşayış tərzini, eyni zamanda bələdiyyələrin icrası səlahiyyətində olan müxtəlif işlər icra prosesi bələdiyyələrin

səlahiyyətində olan bu ərazilərdə onların fəaliyyət istiqamətinə təsir edir. Bələdiyyələrin funksiyaları yalnız iqtisadi meyarlarla deyil, eyni zamanda, müxtəlif qeyri iqtisadi meyarları özündə əks etdirən mənəvi proseslərlə də əhatə olunmuşdur buna misal olaraq ölkədə formalaşmış mənəvi dəyərlərin inkişafının müəyyən mənada bələdiyyələrin səlahiyyətlərinə aid edilməsi məsələləri də çox mühüm rol oynayır.

Müasir dövrümüzdə bələdiyyə mülkiyyətinin idarə edilməsindən bəhs edərkən bura daxil olan torpaqların mənsubiyyəti və bunun Konstitusiya qanun və normativlərlə tənzimlənməsini qeyd etmək də çox mühüm əhəmiyyət kəsb edən məsələlərdən hesab edilir. Bələdiyyələrin ərazilərinə daxil olan torpaqlar və eləcə də müxtəlif ehtiyatlardan səmərəli formada istifadə etmək bələdiyyələrin torpaq üzərində mülkiyyətinin qanunvericilik çərçivəsində müəyyən edilməsində çox mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Torpaq üzərində mülkiyyət hüququ bələdiyyələrə dövlət tərəfindən ayrılan torpaqlar hesabına, həmçinin həmin ərazidə yerləşən digər mülkiyyətçilərdən onların sərəncamına keçən torpaqları hesabına formalaşır. Torpaq bələdiyyə mülkiyyətində olan mülkiyyət hüququnun obyektini hesab edilir və mülkiyyətçinin müxtəlif formada torpaq sahəsinə sahib olmaq, ondan istifadə etmək və bir sıra müxtəlif hüquqları vardır.

Tikinti sektorun şəhər təsərrüfatının əsas sahələrindən biri hesab edilir və bu istiqamətdə bələdiyyələrə fəaliyyətin tənzimlənməsi ilə əlaqədar geniş səlahiyyətlər verilmişdir. Bu səlahiyyətlər xüsusi ilə ərazinin planlaşdırılmasını və eləcə də qeyri-yaşayış binalarının rekonstruksiyasına özündə əks etdirir. Ölkəmizdə bələdiyyələr bu istiqamətdə verilən səlahiyyət xüsusilə Şəhərsalma və Tikinti Məcəlləsinə əsasən aşağıdakılardan ibarətdir :

- bələdiyyə ərazisi üzrə ərazi planlaşdırılmasının yerinə yetirilməsi və bu sahə üzrə həyata keçiriləcək tikinti istiqamətində mühəndis kommunikasiya təminatı sisteminin formalaşdırılması ;
- bələdiyyə ərazilərində tikinti layihələrinin yerinə yetirilməsinin təşkili ;

- şəhər bələdiyyələrin səlahiyyətləri çərçivəsində bələdiyyə ərazisi üzrə tikintinin yerinə yetirilməsi üçün lazım olan maliyyə vəsaitləri bələdiyyələr tərəfindən müəyyənləşdirilməsi ;

Şəhərsalma və Tikinti Məcəlləsinin səlahiyyətlərə müvafiq olaraq qeyd edilən bilərik ki, bələdiyyələr əsasən yerli ərazidə infrastrukturun inkişafı məqsədilə tikinti işlərinin həyata keçirilməsindən müəyyən maliyyə vəsaitləri ayırırlar.

Bakı şəhər bələdiyyələri üzrə yerli idarəetmədə əsas parametrlərdən biri də ətraf mühitin vəziyyətidir. Xüsusilə Bakı şəhərində ekoloji təhlükəsizliyin qorunmasına, ümumi ictimai təhlükəsizlik, ən mühüm komponenti hesab edilib, sənayenin daha çox olduğu şəhər ərazilərində ekoloji siyasətin yerinə yetirilməsini tələb edir. Bu baxımından şəhər bələdiyyələri və ümumilikdə müxtəlif regionlar üzrə yerli özünüidarəetmə sistemində ekoloji siyasətin səmərəli formada aparılması şəhərlərin və bütövlükdə ölkənin ekoloji vəziyyətinə müsbət təsir göstərir. Bununla əlaqədar ölkəmizdə bələdiyyələrə müxtəlif yerli ekoloji proqramları hazırlamaq və onların icrası ilə əlaqədar səlahiyyətlər verilmişdir. Bu səlahiyyətlər "Bələdiyyələrin statusu haqqında Qanunla tənzimlənir, və xüsusilə ekoloji təmizlik məsələlərinə bələdiyyələrin vasitəsilə yerli əhalinin cəlb etməsini özündə əks etdirir. Bələdiyyələri ərazi səlahiyyətləri çərçivəsində ekoloji proqramlarının tətbiq edilməsində xüsusilə Yasamal, Nərimanov və Sumqayıt bələdiyyələri daha aktivdirlər. Bu bələdiyyələrdə tez-tez ağacəkmə iməcilikləri yerinə yetirilir və müxtəlif abad məhəllələrin yaradılması ilə əlaqədar tədbirlər görülür. Bu tədbirlər vasitəsilə nümunəvi abad məhəllələrin formalaşdırılması, əsasən, ölkəmizdə Bakı şəhər bələdiyyələri, eləcə də Gəncə və Sumqayıt şəhər bələdiyyələri üzrə tətbiq edilir. Məhəllələrin abadlaşdırılması prosesində məişət tullantıları yığılaraq onların zərərsizləşdirilməsi və emalı prosesi ekoloji təhlükəsizliyi və bələdiyyələr yerinə yetirdiyi ekoloji siyasətin tərkib hissəsi kimi çıxış edir.

Bakı şəhər bələdiyyələrinə bələdiyyə mülkiyyətinin idarə edilməsi istiqamətində sosial siyasəti çərçivəsində gördüyü tədbirlər, müasir dövrdə onun daha aktual hesab edilir. Sosial siyasət hər şeydən əvvəl, bələdiyyələrin səlahiyyətləri

çərçivəsində həmin ərazilərdə əhalinin sosial fəaliyyətə cəlb edilməsi, elm və həyat fəaliyyətinin təminatı ilə əlaqədar təhsil, səhiyyə, mədəniyyət, idman kimi sahələri özünə aid edir. Buna müvafiq olaraq isə məşğulluğun təmin edilməsi və əhalinin iş yerləri ilə təminatı davam həmçinin onların təhsil, səhiyyə, mədəniyyət istiqamətində yaranan problemlərin həll olunması, yerli özünüidarətmədə o digər məsələlərdən daha əhəmiyyətli hesab edilir. Bununla əlaqədar bələdiyyələr iş axtaranların işlə təmin olunması məqsədilə mövsümi və ya müvəqqəti iş yerləri haqqında əhalini məlumatlandırılmalı, eləcə də informasiya xidmətinin göstərilməsi üçün və Məşğulluq Xidməti ilə əlaqədar müxtəlif strukturları arasında daimi əlaqələr qurulmalıdır.

Sosial infrastrukturun ən əsas elementlərindən biri yerli özünüidarətmə orqanları vasitəsilə şəhər bələdiyyələrdə səhiyyə sistemi hesab edilir. Səhiyyə sisteminin əsas məqsədi bələdiyyələrin tam səlahiyyətləri çərçivəsində əhalinin səhiyyə xidmətlərinə olan tələbatının ödənilməsi və bu istiqamətdə dövlətin təyin etdiyi minimal sosial standartların aşağı olmamaqla, bu işin təmin edilməsindən ibarətdir. Ölkəmizdə səhiyyə sahəsində şəhər bələdiyyələrin konkret müəyyən olunmuş bir səlahiyyətlərin mövcud olmasa da. beynəlxalq təcrübədə ümumilikdə, ilk tibbi yardımın göstərilməsi, ictimai səhiyyə xəstəxanalar və eləcə də ona sağlamlığın mühafizəsi kimi məsələlər bələdiyyələrin səlahiyyətləri çərçivəsindədir.

Əhalinin sosial müdafiəsinin təmin olunması ilə əlaqədar Bakı şəhər bələdiyyələrinin yerinə yetirdiyi siyahısına ümumilikdə müxtəlif əhali qruplarından və ayrı -yrı vətəndaşlara ünvanlı yardım formasında yerinə yetirilir. Bələdiyyələr çərçivəsində sosial yardımın göstərilməsi, bir neçə formada həyata keçirilir. Sosial yardım əhalini maddi təminatının aşağı olması, əmək qabiliyyətsizliyi və ya baş vermiş hər hansı bir bədbəxt hadisə nəticəsində dəyən zərərin ödənilməsi məqsədilə verilə bilər. Sosial yardıma ehtiyacı olan əhali qruplarına isə aşağıdakılar aid edilir.

1. qaçqın və məcburi köçkün ;
2. işsizlər ;

3. aztəminatlı vətəndaşlar ;

4. əlillər

Mədəni ehtiyaclarının təmin olunması istiqamətində sosial siyasətin tərkib hissəsi hesab edilən mədəniyyət sahəsi Bakı şəhər bələdiyyələrinin səlahiyyəti çərçivəsində olaraq dövlət siyasətinin ümumi prinsipləri vasitəsilə yerinə yetirilir. Xüsusilə də yerli özünüidarəetmə orqanları vasitəsilə mədəniyyət və incəsənət müəssisələrinin tikintisinin həyata keçirilməsi, müxtəlif muzeylərin, kitabxanaların qalereyaları yaradılması və insanların istifadəsinə verilməsi və eləcə də qorunması bələdiyyələrin bu istiqamətdə səlahiyyətləri çərçivəsindədir. Mədəniyyətlə yanaşı, idman sahəsində də uğurlu siyasətin yerinə yetirilməsi şəhər bələdiyyələri vasitəsilə yerli büdcə hesabına tikilən idman zalları, üzgüçülük hovuzları, dam tərbiyə sağlamlıq təsisatları vasitəsilə tənzimlənir. Bütün bunlar isə, bu istiqamətdə fəaliyyətin daha səmərəli həyata keçirməsinə şərait yaradır.

## NƏTİCƏ

Müasir dövrdə bələdiyyələrin fəaliyyəti, müxtəlif iqtisadi və sosial inkişaf proqramları ilə dəstəklənir, həmçinin dövlət bu istiqamətdə çox mühüm tədbirlər görür və bunlara əsasən qeyd edə bilərik ki, heç bir mülkiyyəti olmayan, bələdiyyələrin iqtisadi cəhətdən güclü olmasını və öz ərazisində əhalinin müxtəlif xidmətlərdən istifadə zamanı qarşılaşdığı problemləri həll etməsi qeyri mümkün hala çevirir. Elə bütün bunlara görə də dövlət mülkiyyətindən bəzi obyektlər ehtiyac olduğu zaman müasir dövrdə bələdiyyə qurumlarına verilir, həmçinin dövlətlə bələdiyyələr arasında qarşılıqlı əlaqə var və daima qorunub saxlanılır. Bütün bunları nəzərə alaraq qeyd edə bilərik ki, bələdiyyə mülkiyyətinin formalaşmasına əsas istiqamətlərinin müəyyən edilməsi birbaşa olaraq

bələdiyyələrin fəaliyyət sahəsinə daxil olan məsələləri düzgün şəkildə icra etməsi ilə qarşılıqlı əlaqəlidir.

Tədqiqat işinin müxtəlif bölmələrində ümumilikdə bələdiyyə mülkiyyətinin iqtisadi məzmunu, strukturu və formalaşması istiqamətləri, Azərbaycanda bələdiyyə mülkiyyətinin idarə edilməsinin müasir vəziyyətinin təhlili, bələdiyyə mülkiyyətinin idarə edilməsinin beynəlxalq təcrübəsi kimi məsələlər şərh edilmiş və ümumiləşdirilmiş nəticələr əldə olunmuşdur.

1. Azərbaycanda yerli özünüidarələrin xüsusiyyətləri yerli özünüidarəetmə sisteminin prinsip və reallıqları, ümumilikdə bələdiyyə mülkiyyətinin strukturu və formalaşması baxımından bir çox istiqamətdə yanaşmalar müəyyənləşdirilmişdir.

2. Bazar münasibətlərinə keçidlə əlaqədar olaraq iqtisadiyyatın bir sıra sahələrində olduğu kimi, yerli özünüidarəetmə məsələləri ilə əlaqədar təkmilləşmə prosesi getmiş və bələdiyyə seçkilərinin keçirilməsi məhz Azərbaycanda idarəçilik istiqamətində aparılan islahatlarda çox mühüm bir addım hesab edilmişdir.

3. Bələdiyyələrin müstəqil şəkildə fəaliyyət göstərməsi, onların öz imkanlarının daha da genişləndirilməsini, həmçinin əhaliyə daha yaxın olması nəticə etibarilə də yerli problemlərin operativ şəkildə həllinə gətirib çıxarır. Avropa ölkələrinin təcrübə isə öz növbəsində sübut etdi ki, bələdiyyələrə müstəqilliyin verilməsi, ümumilikdə ölkədə iqtisadi inkişafa çox müsbət təsir göstərərək iqtisadi inkişafı dayaqlarını daha da möhkəmləndirmişdir.

4. Ölkəmizdə bələdiyyələrin formalaşması istiqamətində mövcud qeyri-müəyyənlik aradan qaldırılmış və bir sıra problemlər öz həllini tapmışdır.

5. Azərbaycan Respublikası Konstitusiyası vasitəsilə yerli özünü idarə etmənin müəyyən olunmuş səlahiyyətlərin reallaşdırılması ilə əlaqədar qanunvericilik bazasının, eləcə də bu istiqamətdə hüquqi təminat məsələləri tam və dəqiq olaraq təhlil edilmiş, bu istiqamətdə kompleks tədbirlər həyata keçirilmişdir.

6. Bələdiyyə mülkiyyətinin idarə edilməsi baxımından bələdiyyə orqanları ilə dövlət hakimiyyəti orqanları arasında qarşılıqlı fəaliyyətin təşkili ilə əlaqədar bir

sıra məsələlər tədqiq edilmiş eləcə də bu istiqamətdə maddi, maliyyə və kadr təminatı ilə əlaqədar yaranmış problemlər öz həllini tapmışdır.

## ƏDƏBİYYAT SİYAHISI

1. Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyası , Bakı, 1999
2. Azərbaycan Respublikası Konstitusiyası Azərbaycan. Respublikasının Milli Məclisi , Bakı, 2002
3. Azərbaycan Respublikasının Dövlət Statistika Komitəsi bələdiyyə orqanının büdcəsinin icrasına dair statistik bülleten yanvar- dekabr 2015
4. Azərbaycan Respublikasında Bələdiyyələrin Formalaşmasının Sosial-iqtisadi Problemləri.A.A.İsmayılova
5. ADİU “Dövlət və bələdiyyə idarəçiliyi” Bakı, 2010, səh 278
6. Azadov E.H “ Azərbaycanca yerli özünüidarəetmə sahəsində dövlət siyasətinin formalaşdırılmasının başlıca istiqamətləri” Bakı, 2003
7. Bələdiyyə üzvlərinin statusu haqqında Azərbaycan Respublikasının Qanunu, Bakı, 2000
8. “Bələdiyyə torpaqlarının idarə edilməsi haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanunu, Bakı: 2001-ci il.
9. “Büdcə sistemi haqqında ”Azərbaycan Respublikasının Qanunu
10. “Bələdiyyə mülkiyyətinə əmlakın verilməsi haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanunu
11. “Bələdiyyələrin maliyyəsinin əsasları haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanunu, Bakı, 1999
- 12.“Bələdiyyələrin statusu haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanunu, Bakı, 1999
- 13.“Bələdiyyələr yerli idarəetmənin təşkilati formasıdır” Bakı, 1998 .
- 14.Bələdiyyələrin birgə fəaliyyəti, birləşməsi, ayrılması və ləğv edilməsi haqqında Azərbaycan Respublikasının Qanunu, Bakı, 2000



15. Bələdiyyə əraziləri və torpaqları haqqında Azərbaycan Respublikası Qanununun tətbiq edilməsi barədə Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Fərmanı
16. “Bələdiyyələr qanunvericilik, təcrübə və inkişaf” Bakı, 2003
17. Bələdiyyələrin beynəlxalq təcrübəsi. Siyasi və iqtisadi İslahatlar Mərkəzi Bakı, 2001
18. “Bələdiyyələrin maliyyəsinin əsasları haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanunu
19. Bələdiyyə maliyyəsi və yerli büdcə prosesi. Mülki Cəmiyyətə Doğru Mərkəzi, Bakı, 2003,
20. “Dövlət və bələdiyyə idarəçiliyi, ADİU 2010”
21. “Demokratik ölkələrdə bələdiyyələrin təcrübəsi, Bakı, 1999”
22. Əliyev R.B. Bakı, 2003 “Bələdiyyə mülkiyyətinin formalaşması və idarə olunması xüsusiyyətləri
23. Əhmədzadə M, Məmmədov X. “Bələdiyyə mülkiyyətinin idarə olunmasının demokratik prinsipləri. Yerli özünüidarənin demokratik əsasları” Bakı, 2003
24. “Əzizov Ramal “Bələdiyyələrin maliyyəsinin formalaşmasının inkişaf istiqamətləri” iq.üz.fə.do.el.də.al.üç.tə.ed.dis. Bakı, 2013 səh 25
25. Əkbərli Zeyni “Şəhər bələdiyyələrində idarəetmənin təkmilləşdirilməsi problemləri” iq.üz.fə.el.də.l.üç.tə.ed.dis. Bakı 2014
- 26.; Həsənov Hafız, Hüseynov Mirzəli “Bələdiyyə idarəetməsi” Bakı, 1999
27. İsgəndərova arzu “Azərbaycan Respublikasında bələdiyyə mülkiyyətinin idarə edilməsinin təkmilləşdirilməsi istiqamətləri “ iq.üz.fə.do.el.də.al.üç.tə.ol.dis Bakı 2011 səh 46, 47, 54, 55
28. Qaralov Z.İ “Yerli özünüidarəetmənin ümumi prinsipləri haqqında Bakı, 200
29. Məmmədov A.B. «Azərbaycanın keçid iqtisadiyyatında yeni mülkiyyət münasibətlərinin formalaşması və reallaşması problemləri» Bakı Universiteti nəşriyyatı, 1998
30. Mirzəyev V. “Bələdiyyə mülkiyyəti, yerli özünüidarəetmənin iqtisadi əsası kimi” Bakı, 2003

31. N.A.Novruzov, X.Ə.Hüseynov. Maliyyə.Ali məktəblər üçün dərslik.Bakı, 2007
- 32.Seyidov N. “Bələdiyyələr, beynəlxalq təcrübə və yerli qanunvericilik” Bakı, 2003
- 33.Yerli Özünüidarənin Demokratik Əsasları, Bakı 2003
- 34.“Yerli özünü idarəetmə Avropa təcrübəsi.Vətəndaş təşəbbüsü Mərkəzi, Bakı, 2003
35. “Yerli (bələdiyyə) vergiləri və ödənişlər haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanunu, Bakı, 2001
- 36.Воронин А.Г. “Муниципальное хозяйство и управление” М.2003
- 37.Гладышев А.Г, Иванов В.Н Муниципальное управление 2002
- 38.Зотов В.Б, Макашева З.М. “Муниципальное управления” 2000
- 39.Иванов В.В,Коробова А.Н. Муниципальное менеджмент 2002
40. [http://www.stat.gov.az/source/finance/az/bul/belediyye\\_2015.pdf](http://www.stat.gov.az/source/finance/az/bul/belediyye_2015.pdf) səh 11
- 41.“<http://kayzen.az/blog/law/7857/mülkiyyət-hüququnun-formaları-və-növləri.html>”

## ANNOTATION

In modern times, an important mediator between municipalities, the state and society acts as a link and, accordingly, ensuring the mutual interests of the state and society, the role of local authorities is indispensable. The states with the aim of meeting the needs of people living across countries, their security, such as the further development of the well-being of the people and at the same time monitor the common issues. However, the general public, inter alia, aimed to resolve issues related to the use of the various services and the creation and maintenance of self-government formed as a necessity.

## АННОТАЦИЯ

В наше время, является важным посредником между муниципалитетами, государством и обществом выступает в качестве связующего звена и, соответственно, обеспечения взаимных интересов государства и общества, роль местных властей не обойтись. Государства с целью удовлетворения потребностей людей, живущих в разных странах, их безопасности, такие как дальнейшее развитие благосостояния народа и в то же время контролировать общие вопросы. Тем не менее, широкой общественности, в частности, направленных на решение вопросов, связанных с использованием различных услуг, а также создание и поддержание самоуправления формируется как необходимость.

## Referat

Müasir dövrdə bələdiyyələr dövlətlə cəmiyyət arasında çox mühüm vasitəçi bir həlqə rolunda çıxış edir və buna müvafiq olaraq, dövlətin və cəmiyyətin maraqlarının qarşılıqlı şəkildə təmin edilməsində yerli özünüidarəetmə orqanlarının rolu əvəzənməzdir. Dövlətlər ölkələr daxilində yaşayan insanların ümumi ehtiyaclarını ödəmək məqsədi ilə onların təhlükəsizliyi, xalqın rifahının daha da inkişaf etdirilməsi kimi və bununla yanaşı, ümumi məsələlərin icrasına nəzarət edirlər. Lakin dövlət tərəfindən həyata keçirilən ümumi məsələlərlə yanaşı, əhalinin müxtəlif xidmətlərdən istifadəsi ilə əlaqədar məsələləri həll edilməsinə istiqamətlənən yerlərdə özünüidarəetmə orqanlarının yaradılması və fəaliyyətinin təmin edilməsi kimi zərurət formalaşmışdır. Tarixi dövr ərzində bələdiyyə mülkiyyətinin formalaşması nəticəsində yerlərdə əhalinin sosial müdafiəsinin təminatı, eyni zamanda, buna ehtiyac olan insanların, qocaların, əlillərin sosial müdafiəsinin təşkil edilməsi və əhaliyə müxtəlif kommunal ,şəhərdaxili nəqliyyat, səhiyyə, təhsil, sosial-mədəni və tibbi xidmətlərin göstərilməsi nəqliyyat, inşaat və müxtəlif yanğınsöndürmə , şəhərdaxili parkların salınması, bələdiyyələrin nəzdində olan torpaqlardan səmərəli istifadə olunması və ümumilikdə bir çox məsələlərin həll edilməsi istiqamətində çox mühüm rol oynamışdır. Buna müvafiq olaraq qeyd edə bilərik ki, ölkəmizdə də yerli özünüidarəetmə orqanları olan bələdiyyə sahəsində müstəqillik dövründən indiyə qədər həyata keçirilən islahatların çox mühüm rolu vardır. Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyasına əsasən bələdiyyə mülkiyyəti, ayrıca bir mülkiyyət növü formasında təsbit edilmiş və yerli idarəetmənin ən vacib iqtisadi əsaslarından biri hesab edilməkdədir. Həmçinin, Konstitusiyanın 144-cü maddəsinə əsasən bələdiyyə mülkiyyətinə sahiblik, ondan istifadəni, sərəncam və ya bələdiyyələrin bələdiyyə mülkiyyətinin idarə edilməsi ilə əlaqədar bir sıra səlahiyyətləri mövcuddur. Müasir dövrdə bələdiyyələr eyni zamanda, yerli büdcənin formalaşdırılması istiqamətində

müstəqil surətdə siyasət həyata keçirdilər və belə olduqda, müxtəlif maliyyə vəsaitləri, həmçinin bələdiyyə əmlakının özəlləşdirilməsi, yerli lotereya biletlərinin satışı, vergi, dotasiyalar, subvensiyalar və müxtəlif ödənişləri bələdiyyələrdə yerli büdcənin mədaxilini təşkil edir.

**Tədqiqatın informasiya mənbəyi.** Mövzuya uyğun olaraq müxtəlif ədəbiyyatlardan (rus, türk) , statistik göstəricilərdən, bələdiyyə mülkiyyətinin formalaşması və idarə edilməsi ilə əlaqədar qanunvericilik aktlardan həmçinin müxtəlif bələdiyyələrin məlumatlarından, eləcə də bu sahə ilə əlaqəli ədəbiyyatlardan , həmçinin dissertasiya işimin mövzusunə uyğun olaraq qəbul edilən müxtəlif qanunlardan, , internet saytlarından və digər vəsaitlərdən istifadə edilmişdir.

**Dissertasiyanın quruluşu və həcmi.** Dissertasiya işi giriş, 3 fəsil, 6 paragraf, nəticə, ədəbiyyat siyahısı, istinad edilən mənbələrdən ibarətdir.Tədqiqat işinin quruluşu aşağıdakı kimidir :